

ПЯТЬ ЛЕТ ШАГОР
КУЛЬТУРЫ УЩЕБЗА!

УЩЕБЗА

НОВАЯ ЖИЗНЬ

ЕЖЕМЕСЯЧНЫЙ ОРГАН
МАРШЕВКИ ПРИ Ц.К.Р.К.П. / б. /

№

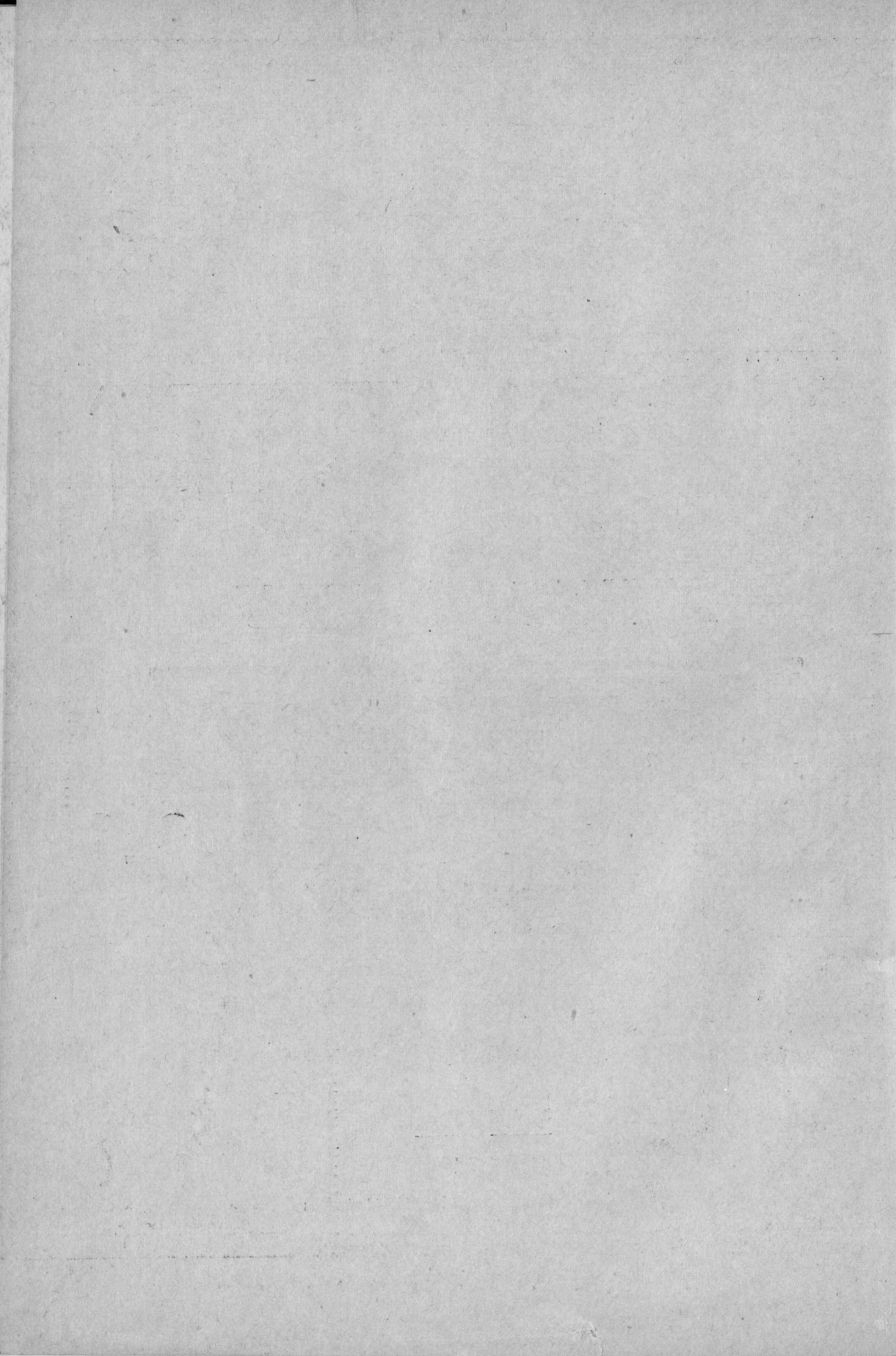
МАЙ—ИЮНЬ

2-3

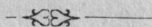
МОСКВА.

1923.

Содержание № 2—3 (май-июнь) журнала „У Илыш“.

	<i>стр.</i>
Обзор международного и внутреннего положения	3
Итоги XII Съезда РКП (б.)	6
Будущее в руках пролетариата	9
Единый сельско-хозяйственный налог	11
Обращение ВЦИК к крестьянам о хлебном займе	20
Покупайте хлебный заем.	21
Как повысить урожайность в крестьянском хозяйстве	22
Паровое поле	24
О приеме мари в ВУЗ-ы	25
Посылайте детей учиться	28
Как возникла школа 2 ст. в Кокшамарах	29
Борьба человека с природой	30
Два пешехода (рассказ)	33
Как ухаживать за грудными детьми	35
Итоги работ Марисекции при ЦКРКП (б.)	37
Солнечная система (из астрономии)	42
Из истории мари (очерк)	47
Конаков и Яналов. (Биограф. сведен.)	49
Марийское Научное Общество Краеведения	51
Сообщения с мест	53

Журналэш мо возалдын.

Европа умбалнэ угычын шэм пыл койэш	3
XII-каналан Россиясэ Коммунист партия погынымаш	6
Ончыклык шэмэр калык кидыштэ	9
Ик с.-х. налог	11
Киндэ кусын кагазым налза (ВЦИК-ын пунчал мутшо)	20
Киндэ зайом нэргэн	21
Мландэ паша	22
Такыр пасу	24
Кугу школышко пурымо нэргэн	25
Тунэмаш колтыза	28
Кокшамар II ст. школа кузэ почылдын	29
Илып корно	30
Кок йолэшкэ	33
Аза ончымо нэргэн	35
Коммунист партия вуйлатышэ Комитетысэ ЦКРКП (б.) Мари секциан пашажэ	37
Кэчэ йыр пөртшө шудыр шамыч	42
Тошто мари илып	47
Кок йолташна укэ лиыч	49
Мари шанчэ кашаклык	51
Увэр	53

У И Д Ы Ш

Лэкмыжлан кок ийыш пурыш.

ГОД ИЗДАНИЯ ВТОРОЙ.

№ 2—3

Май—Июнь

1923-ий.

Европа үмбалнэ угычын шэм пыл койэш.

Совэтски Россия ошо шамыч дэн крэдалын чарнымылан, кум ийыш кайыш.

Тидэ жапыштэ илышат төрланыш и калыкат лужкыдын шўлалдыш.

Тэнэй, ўмаштэ крэсаньыкат 1918-21 ий шот гыч шуқырак вэр мыландым ўдыш. Фабрик, завод пашат кэчын чот ончыко кайэн шога. 1918-21 ий шотгыч турлө ўзгар шуқырак ышталдэш. Йужо фабрик дэн завод сар тўнгалмэ дэчын ончыч ыштымэ виса, турлө сатуым ыштэн луктыт, йужыжо тошто шотгыч 40-50-70%ым ыштат. Илышна ончыкшат тыгак иктажэ 2-3 ий кайэн шога гын, Россия калык илыш, 1914 ий сар тўналмэ дэч ончычысо шотышкак возэш ыльэ.

Киндат, тўрлө сатуат утымэш лийэш ыльэ. 1918-20 ий коклаштэ Россиасэ, вэс кугужасэ пойантўшка шамыч „большэвик шамыч пудыртылын вэлэ моштат, сай илыш ышташ нунын артамышт укэ. Садлан лийын большэвик—Совэтски властыым пытараш кўлэш“, манын

кычкырышт. Граждански сэр пытыш. Крэсаньык дэн пашачэ калык армия гычын, мөнгышкышт пөртылың, мыландэ паша дэн фабрик, завод пашалан пижыч.

Кок ийат пэлыштэ, Совет Власть паша ыштэн кэтмыж дэн кэтдымыжым, пўтынь Россиасэ шэмэр калык ужэш. Пойан—капиталист шамыч шойак мутыштым кызыт пўтынь шэмэр калык ужэш.

Совэтски Россиасэ сай паша каймым ужын, вэс кугужасэ пойан шамычын чонышт йўла. Шонымыштдэн нуңо кузэ гынат Россиасэ Совет властыым пытарынэшт. Россия кэчын вийағын, пойэн шога, а пойан кугужа шамычын вий кэчын изэмэш.

Россиаштэ власть шэмэр-пашачэ дэн крэсаньык кидыштэ.

Моло кугужаштэ пойан-капиталист шамыч, пашачэ дэн крэсаньыклан шўлалдаш эркым огыт пу, пэш чот пизырат.

Вэс кугужалаштэ пойан шамыч пашачэ дэн крэсаньыкым пызыраш ош ушэмым — „фашизм“ — почыт.

Нинэ фашист манмэ отряд шамыч, пашачэ калык дэн крэсаныклан погынаш, забастовка ышташ, газет лукташ эркым огыт пу.

Пўтынь Европа поян кугужа шамыч угычын Совэт Власть ваштарэш крэдалаш кўзым шумат.

Россиаштэ сар ышташ шонышым ик йынгымат от му. Мэ ошо шамыч дэнэ сарым ыштэн нойэн улна, мыланна канаш кўлэш.

Тугэ гынат пэш чотшо Англия дэн Франция, адак Польша угычын Сов. Россия дэн крэдалаш тўналнэшт.

Европа ўмбалнэ угычын шэм пыл коштэш. 8 майыштэ Англия кугужа-министр Кэрзон Совэт Властьлан нота манмэ кагазым колдыш. Тидэ кагазыштэ тыгэ возымо: Россия Ош тэғыз (йўт лўвал вэлнэ) кол кучышо англичан пушым кучэн.

Россия Индиасэ индус калыкым Англия ваштарэш туныкта. Ала мыньарэ англичан йынг шамычым (шпионым) лўэн пуштын. Турлө вэрам шыгырэмда. „Шуко моло нэргэн тушто возалдын. Тидэ кагазжым (нота) Англия ышкэ кид лўвалныжэ пизырэн ашнымэ калыклан возымылак, Совет Властьлан лўдыкташ тбчбн возэн. „Совэтски Власть тидэ возымына почэш огэш ыштэ гын, мэ Совэтски Россия дэн торгайаш кэлшымэ пунчал мутнамат пытарэна“, манын возэныт. „Моско гыч ышкэнан посолнам —Ходсоным мөнгө Англияшкэ шўдыктэна“, манын уверым пуышт. Совэтски Власть 11 майыштэ нунын нота кагаз ваштарэш, тыгэ возэн колдыш:

„Совэт Власть сарым ышташ нигэдэнат огэш шоно. Пўтынь Европаштэ, поян кугужа шамыч шэмэр-пашачэ калыкым пизырат.

Индия калыкым мэмнан туныктышаш укэ, нуно Англия кидлўвалнэ пизырнэн, ышкэ англичан поян ваштарэш тарванат.

Тэ Россиаштэ англичан шпион шамыч пуштмо нэргэн возэда, вара тэ шагал Россия шэмэр калыкым, ошо шамычлан полшэн пуштын пытарышта мо?

Кол кучымо пуш Сов. Россия мыландыш пурэн, садлан тудо кучалдын. Сар ынжэ лий манын, тидэ пушым мэ мөнгө пуэна. Россиаштэ Сов. Власть нимогай вэрамат огэш пизырэ.

Англия Россия дэн кэлшэн, торгайэн илынэжэ гын-кэлшаш кўлэш. Сов. Россия нигэ дэнат сарым ышташ огэш шоно. Садлан Совэт Власть Англиялан конфэрэнциашкэ погынэн, чыла нэргэнат мутланаш ўжэш.“

Англияштэ Кэрзон колдымонота нэргэн, кызыт пэш кугу спор. Парламентыштэ пўтынь пашачэ депутат шамыч, ожнысо Лойд-Джорж министр, торгайэн ылышэ поян шамыч—чыланат тидэ нота ваштарэш улыт.

Кэрзон тыгай нота колдымыжлан, шуко англичан калык сырэн. Пўтынь Англияштэ пашачэ шамыч погынэн тыгэ мутым пунчалыч:

„Сов. Россия дэн мэ огына крэдал. Поян шамыч сарым туғалыт гын, мэ уло вийна дэн ваштарэш тарванэна“.

Сов. Россиаштат чыла вэрэ кызыт дэмонстрация—пашачэ, крэ-

саньык погынымаш лийэ. Пүтынь Россия калык тыгэ каласа:

„Россиан сар ыштымыжэ огэш шу. Мыланна илышнам төрлаташ күлэш. Россия Англиан кид лүвалнэ ашнымэ калыкшэ огыл. Англиасэ поян-шамыч сарым тўналыт гын, мэ-пүтынь Россия шэмэр калык ик йыгла фронтыш кайэна“.

Кызыт Моско гыч Лондон олашкэ (Англия) Красин йолдаш аэроплан дэн кайыш. Тудо кызыт тидэ нота нэргэн Кэрзон дэн мутлана.

11 майыштэ Лозанна олаштэ (Швейцария) Сов. Властын посолжым, Воровский йолдашым, фашист (ошо шамыч ушэм йыг) лүэн пушто.

Воровскийын кок помощникшым ранитлышт.

Кызыт Лозанна олашкэ Турция, Англия, Греция, Франция да моло кугужа дэлэгат шамыч погнэныт. Тидэ конфэрэнциаштэ Турция калыкым пызырынэшт. Тидэ конфэрэнциашкэ Воровский йолдашат лийэн ыльэ. Тудым молю дэлэгат шамыч дэн төр конфэрэнциашкат ышт пурто.

Кызыт адак Польшашкэ Франсуз гэнэрал Фош толын. Фошым поляк поян шамыч пэш кугу унала ончат. Тудлан салтак парадымат Варшава дэн молю олаштэ ыштышт. Кызыт тудым Чехо-Словак поян шамыч пэш кугу унала ончат.

Кызытак Румыниашкэ Англиан гэнэралжэ толын кайыш.

Тыгэ Европасэ поян кугужа шамыч тарванылаш тўналыч, Кэ нуным тарватыл, пудыратыл коштэш? Англия дэн Франция. Нунын койшым ончэн Швэйцариашат Воровский йолдашым пуштыч.

Нунак Польшашкэ, Чэхо Словакия, Румыния кугужалашкэ гэнэралыштым колдэн шогат. Европасэ тыгыдэ кугужа шамыч (Польша, Чэхо-Словакия, Юго-Славия, Румыния) Англия дэн Франция кугужан кулышт улыт.

Садлан сэдэ тыгыдэ кугужа шамыч, кугу пий опытым ончэн, нунак льянгат. Нуно орышо пий ла Сов. Власть ўмбаке кэрылтнэшт. Поян кугужа шамыч Сов. Россия дэн сарым тўналнэшт. Нуно Сов. Россия дэн крэдалаш тунгалыт гын, пүтынь шэмэр калык поян кашак ваштарэш тэрванат.

1917-20 ий шот гыч Сов. Россиат чот вийан.

Поян-капиталист кугужа шамыч сарым тўнгалыт гынат, пашачэ калык тарванэн ышкэныштым пытара. Сов. Власть кузэ гынат Англия дэн ончыкшат кэлшэн илынэжэ.

Мэмнан шонымаштэ сар огэш лий. Тугэ гынат Россия калыклан йамдылалдын шогаш күлэш.

12-каналан Россияеэ коммунист партия погынымаш-с'ездын пунчал мутшо.

Москошто 17—25 апрель тылзыштэ Россиясэ коммунист партиан 12-каналан погынымаш-с'езд лийэ.

Коммунист партия пўтынь Россиясэ шэмэр калыкым вуйлатэн шога. Коммунист партия огэш лий ыльэ гын, Россияштэ Сов. Власть-ат огэш лий ыльэ. 1917—1920 ий коклаштэ коммунист партиалан нэлэ паша ышташ вэрэштэ. Ту нам Сов. Россия йырым-йыр сар ыльэ.

1921—1923 ий кокла сар дэчын посна шып илэна. Коммунист партиан корныжо кужо и нэлэ ыльэ Тугэ гынат коммунист партия ик канат йоңылыш лийын огыл. Садлан лийын, Сов. Власть шогымылан куд ийышкэ пурыш. Тидэ погынымаштэ ыштымэ пунчал мут нэрэн мый кўчыкын каласэм.

Фабрик, завод паша нэргэн.

(доклады Троцкий йолдаш ыштыш).

Тидэ нэргэн с'езд тыгай пунчал мутым ыштыш: фабрик, завод шамыч тошто шот гыч сатуым шуко ыштэн луктыт. Тугэ гынат тўрло сату йаллашкэ шагал мийэн шуэш.

Фабрик, завод ыштэн лукмо ўзгар ак шот гыч, кызыт крэсаньык киндэ пэш шулдо. Садлан лий-

ын крэсаньык кўлэш сатуымат налын огэш кэт.

Ўзгар ыштышэ завод дэн фабрична кызыт шуко. Тугэ гынат шу-кышт ыштэн кэтмышт шот гыч 40—50% ўзгарым вэлэ луктыш. Садлан сату шэргэш толэш.

Адак—фабрик, заводласэ канцеляриаштэ шуко уто йың улыт. Адак кид гычын кидышкэ коштын сату ак кўза.

Ончыкшо тошто, шолдыргышо машиньан фабрик дэн заводым пэтыраш кўлэш.

Иамдэ сату шуко йың кидышкэ пурэн ынжэ кошт. Тыгэ кошт-мэгэ кажнижэ сату акым кўзыкта. Садлан лийын тўрлэ узгаржат пэш шэргэ. Фабрик, завод паша ончышо, торгайшэ йың шамычыма-т шинчишым сайлэн шогалдаш кўлэш. Узгар ыштышэ фабрик дэн завод ситышашын окса дэн ўзгарым пуман. Кызыт йужо ўзгарым ышкэ акшэ дэчын шулдын ужалат. Фабрик дэн завод шамыч ышка-ланышт мызарыш шолгымыжым сайын огыт шотло.

Садлан лийын фабрикаштэ ўзгар йэшаралдын шогымо оймэш шагалэмын вэлэ шога. Ончыкшо тыгэ лийман огыл. Фабрика дэн завод гыч лэктын шогышо акым кузэ гынат шулдэмдаш кўлэш.

Сату ак ок шулдэм гын, фабри-к завод пашат ончыко кайэн

огэш кэт, крэсаньыкат кӱлэш узгарым налын огэш кэт.

Налог нэргэн.

(Докладым Калинин, Каменев, Зиновьев йолдаш ыштышт).

Тидэ нэргэн тыгайэ пунчал мут лийэ.

Ты мартэ крэсаньык дэч налог шот дэчын посна налэлдын.

Тыгэ шот дэчын посна шуко түрлэе налог налын шогымо, крэсаньыкклан пэш нэлэ. Ончыкшо ик налог налман вэльэ лийэш.

Киндэ сай шочман вэрыштэ—киндым налыт, укэан вэрыштэ, окса тўльман лийэш.

Тидэ пунчал мут почэш майыштэ декрет лэктэ (ик с.-х. налогом үлнэ луд).

У губерна чэк шот нэргэн.

(Районирование) Докладым Рыков йолдаш ыштыш.

Ожно губерна, уезд, волость чэкым шот дэчын посна ыштэныт.

Тунам губерна, уезд чэкым губернатор, исправник шамычлан онгайэ лийшашым вэлэ ончэн ыштэныт. Кызыт губерна, уезд, волость чэкым калыкклан онгайэ, куштылго лийжэ манын ыштыман. Кызыт волость пэш тыгыдэ улыт. Садлан лийын, тушко чот шинчышэ йыгым муын шагалдашат нэлэ. Шагал шинчышэ Волисполкомысо йыг шамыч крэсаньыккланат пўтынэ у законом сайын умлыктарэн пунэ огыт кэт.

Изи волысть калыкклан, волисполком кучашат шэргэш шуэш. Садлан лийын ончыкшо волость олмэш район лийэш.

Район кӱргыштэ 25—30 тўжэм калык лийэш. Район дэчын кугу округ лийэш (округ—уезд дэчын кугу и кызытсэ губерна дэчын изи лийэш). Округ почэш область лийэш. Округ кӱргышкэ ала мынарэ область пурман лийэш.

Тидым сынэн ончаш кызэтак Украинаштэ и кок моло вэрэ тыгай округ почман лийэш. Варажым пўтынэ Россияштэ район, область округ чэк лийыт.

Тыгэ лиймэгэ калыкклан кошшат сай лийэш и шулдэши шуэш.

Рабоче-Крестьянски Инспекция нэргэн.

(Докладым Дзержинский йолдаш ыштыш).

Шуко Совет учрәждәния шамычын ожнысо шот гыч вуй вискат вэлэ вэсэмын. Паша ыштымэ шотышт садак кодын. Пуршо кагаз шуко түрлэ учрәждәниаштэ килдын коштыт. Күлэш пашам содор огыт ыштэ. Садлан пашат содор ончыко огэш кайэ и калыкат сыра. Учрәждәниаштэ йыг шогышо шамычат йужыжо тошто чиновник гайак улыт. Пурэн коштшо пашачэ дэн крэсаньык калык дэн пурынат огыт мутланэ.

Совэтски Властын учрәждәниажат, йыг шамычжат вэс түрлэ лийман. Пашачэ калык дэч крэсаньык совэтски учрәждәниам пагалэн илыжэ. Тидлан лийын С'езд кызытак Рабоче-Крестьянски Инспекция учрәждәния шамычым уэмдаш шўдыш.

Тушто эртак сай, шинчышэ йыг шамыч вэлэ лийман. Варажым

эркын-эркын моло советски учрәждәния шамычымат уәмдат.

Тыгыдә калык нәргән.

(Докладым Сталин йолдаш ыштыш).

Россиаштә пәш шуко түрлә тыгыдә калык ила. Эртак тыгыдә калык гына Россиаштә 65 млион. Шукыжо пәш шәңгәлан кодшо улыт. Нуно ожно, кугужа власть годым пәш чот пызырналдын иләнйт.

Ожно түрлә чиновник шамыч эртак руш коклагычын ләкшә ылыыч. Садлан лийын тыгыдә калык шамыч тошто илышыштым шонән, кызыт руш калыкклан пәш огәш иньанә. Вәт тунам руш пашачә калык дән крәсаньык тыгыдә калыкым пызырән илән огыт ул, а пойан тўшка шамыч гына пызырәнйт.

Кызыт пўтынъ Россиасә шәмәри калыкын эркышт иктә—нигәат огәш пызырә.

Тыгыдә калык шамыч туннәм-маш коклаштә, руш калык шотгыч пәш чот шәңгәлан кодыныт. Поктән шуаш куштылго паша огыл.

Тыгыдә калык туныктыммо пашам пәш ончаш күләш. Тыгыдә калык коклаштә тунәмшә шамыч шагал. Садлан лийын тыгыдә калык түрлә совет пашашкат пурән огыт кәт. Нуно шагал шинчат маньын, шәңгәгә шўкыман огыл, а кәч могай пашаланат туныкташ күләш.

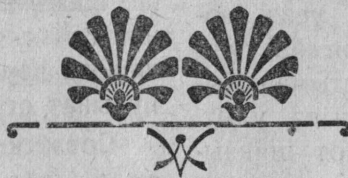
Адак тыгыдә калык шамычлан түрлә школам почәдыман

Тыгә тыгыдә калыкклан түрлә школам почын, совет пашашкә пуртән шогәт гын, Россия көргысә калык шамыч ончыкшо ик йәшла кәлшән илат.

Коммунист партиан погыныманн пунчал мутшо тыгай лийә.

Мыланна чыла пашамат тидә пунчал мут почәш ыштән шогаш күләш.

Эшкынан.

Ончыклык шәмэр калык кыдыштэ.

Уло тўна ўмбалнэ, альэ ик Россиаштэ вэлэ шәмэр калык ышканжэ ышкэ оза лийын илаш тўнальэ.

Пойан кидгыч утлымо паша куштылгынак ыш тол. Революция лиймэкат тудлан эрыкшым аралэн нил ий колаш-илаш кырэдалаш вэрэштэ. Шәмэр ваштарэш чыла тўна ўмбалнысэ пойан кашак кэрылдыч. Тугэ гынат шәмэр калык чылаштымат сэғыш. Россия мландэш пэнгыдын йошкар туым (знамьам) шогалдыш.

Россиасэ рэволюция почэш мо-ло вэрэат — Гэрман, Австри, Болгар, Грек, Турко кугажыныштат, шәмэр калык кугыжаштым луктэдэн кышкышт. Вуйлатымаш пашажым гына, ышкэ кыдышкышт налын ышт кэрт, садлан пойан кид лўвалан кодыч. Кызыт тошто годсо гайак орланэн илат, пойаным пойдарат.

Россиаштэ шәмэр чыла тушманым сэғыш. Кызыт ындэ илышыжым куштылэмдаш тўнальэ. Шым ийышкэ шуйнышэ сар годсэк, луштыргылшо фабрик-завот шамычым ачалкалаш, пашаш колдаш тўнальэ; йөршэш йөрлэшт пытышэ шамычым, тўрлө йоним кычалын, вийжэ шутымо сэмын полшкалэн йол ўмбакаш шогалдаш тўнальэ.

Россия ылыжаш тўрланаш тўғальэ. Россия вийаңэ. Моло кугужаныш шамычлан тудым шотлаш, туддэн мутланаш тугалаш вэрэштэш. Россиам Генуйа, Гаага олаштэ лийшэ, чыла кугужаныш шамыч

погынэн кағаштымашкэ (конфэрэнция) ўжашышт вэрэштэ.

Нинэ погынымашыштэ Россия гыч мийшэ делегат шамычын мутышт кўчыкын каласымаштэ тыгайэ лийэ: „Россиаштэ вуйлатымаш паша-шәмэр калык кидыштэ. Тудо вўрым йоктарэн налмэ эрыкшым пэш чот пэнгыдын кучэн шога. Тўн законжым (Конституцияжым) нигэланат пудырташ ок пу. Кугужа годсо парымым иктыланат ок тўлө.

Сарым иктыдэнат ышташ ок шоно. Нимогай калыкымат пызыраш ок шоно. Садлан тудо мылана тэвэ мо нэргэн тэндандэн кутыраш шўдэн колдыш. Чыла кугужаныштат салдак шамычым шагалэмдаш, сар ўзгар шамычым ыштымым чарнаш. Тўрлө калыклан ышкэ эрыкшэ дэн йбратымэ сэмын илаш эрыкым пуаш. Кэлшэн мутланэн чыла, калык илышым ласкамдаш корным кычалаш. Тэндан дэн мэ тидэ каласэн колдымо нэргэн кутырэн кэтына“, маньыч.

Моло кугужаныш шамычлан тидэ мут кэлшыш мо? Укэ. Нуно сар ыштыдэ, вэс калыкым пызырыдэ илэн огыт кэт. Нуно колониаштэ илышэ тўрлө тыгыдэ калыкым пызырыдэ илэн огыт мошто. Нуно йың пўж вўд дэнэ, йың вўр дэнэ пойэн илаш тунэмын улыт. Садлан тэмбак—тумбак мутланэн жапым эртарэн шаланышт.

Нинэ погынымаш шамычэш Россия кэ улмыжым, кузэ илаш шонымыжым, чыла тўна калыклараш ончыктыш.

Тўнъя ўмбал пойан шамыч, Россиам тылэч вара адакат чот ужын кэртдымэ лийыч.

Тўнъя ўмбалнысэ шэмэр шамыч йын кыд лўвалнэ пызырналдын илышэ тыгылэ калык шамыч адакат утларак Россиам пагалаш, тудын вэк энэрташ тўнгалыч.

„Пойан кид лўвач, моло калык кид лўвач, Россия калык сэмын илаш тунгалаш“ – тэвэ кызыт нунын шонымашышт.

Кызыт кажнэ кугыжаныштэ коммунист партиа уло. Нуно калыкым шыпак тыгэ манын туныктэн коштыт: „Ончыза Россиаштэ шэмэр калык эрыкыш лэктын илышыжым ласкамда. Мэ пойан кид лўвалнэ орланэн илэн, пойаным пойдарэна. Мыланнат революциам ыштэн илышым савуралаш кўлэш, укэ гын орлыкын мучажышэ укэ“, маныт. Шэмэр тидэ мутым колыштыт. Кэчын коммунист вэк шогышо йыш шарлалдыт. Пойан тўшка тидым пэш раш ужыт, пэш шинчэн шогат. Нуно кузэ гынат ышкэ ўмырыштым шуйынэшт. Кузэ шуйаш. Корно иктэ. Чыла тўнъя ўмбал шэмэр калыкын энэртишыжым, ўшанышыжым—Совэт Россиам пытараш. Садлан нуно, кузэ Совэт Россия ўмбак шуын пыжаш манын, тўрым пэш кычалыт. Кызыт Англия кугыжаныш (Кэрзон) мыланна ультиматумым колдэн. „Мыйын кол кучышо пушэм арэстовайэн улыда; шпионэм лўэн пуштын улыда; тўрлө вэра шамычлан эркым огыда пуо“, да мойын манын сар тўнгалаш тўрым кычалэш.

Адак (Италиаштэ Совэт Россия пашам шуктэн шогышо) йолдаш Воровскойым кызыт Лозанна олаш (Швейцариааш) лўэн пуштыч.

Тыжэч-тужэч нэмнам пурлаш тўнгалыч—чонышкына витарэн кырдалаш пижыктынэшт. Тидэ ультиматум колдымым, Воровскийым пуштмым колын шэмэр калык мыллион дэнэ шыдэшкэн, урэмыш лектын, йошкар знамьям нөлдэн, рэволюционный мурым мурэн, тыгэ каласыш. „Мэ тыныс илышым йбрэтэна, сарым иктыдэнат ыштымына ок шу, мыланна паша ышташ, илышнам, тўрлаташ, ласкамдаш ида мэшайэ.

Силомак толын кэрылдыда гын ышкалында өпкөлыза-чыланат Совэт Россиам аралаш ик йыгла шогалына. Колэна-колэна! Эрыкнам иктыланат огына пуо“, маньыч.

Моло кугужанысэ шэмэр тидэ увэрым кузэ ваш лийыч?

Воровскийын капшым [Россиаш кондымо годым Гэрманиаштэ Берлин олаштэ 150.000 шэмэр калык йошкар знамья дэн, рэволюционный мурым мурэн тудым вокзалыш ужатэныт. Полиция шамычышт чытырэн чэсым пуэн шогэн улыт. Англияштэ пашачэ шамыч погынэн митингым ыштат, Совэт Россия дэн кэлшыза, сьрасыза манын кычкырат. Моло кугужаныштат тыгак.

Совэт Россия ышкэтын огыл. Тудын вэлнэ чыла тўнъя умбалнысэ шэмэр калык. Пойан шамыч чытырыза! Шэмэр калык кычкыралэш гын, тўнъя чытыралдэш!

Ик сельско-хозяйствэнный налог.

Ожнысэ продналог, трудгужналог, моло вэрысэ турлэ налог олмэш, ындэ ик сэльско-хозяйствэнный налог вэлэ лийэш. Тидэ налог уржа шот дэнэ шотлалдэш. Налог окса дэнат, шурно киндэ дэнат погалдэш. Уло налогом окса дэнат тўлаш лийэш. Налогом ик ужашыжэ губэрна кўргысэ кулэш роскотлан кодалтэш.

Май тылзын 10-жэ чыла Россия вуйлатышэ Совэтын Рудо Комитэт (В. Ц. И. К.) дэнэ Калык Комиссарын Совэтшэ (С. Н. К.) пунчалын ик сельско-хозяйствэнный налог нэргэн дэкрэтым луктыч. Тидэ дэкрэтыштэ каласалтмым умылтарэн пуэна.

Ик сэльско-хозяйствэнный налог моло налог шамычым вашталда.

Ик сэльско-хозяйствэнный налог тыгайэ налог шамычым вашталда: 1) крэсаньык шамыч дэч погымо шурно (продовольственный налогым), 2) паша-улазэ (трудгуж) налогым, 3) уло калык дэч мландэ пашам нўлтышашлан погымо (общегражданский) налогым, 4) Губисполком, Обисполком, альэ Уисполком пунчалмэ дэнэ кулэшлан погымо моло турло налог шамычымат. Пўтынэ ожнысо налог шамыч олмэш ик сэльско-хозяйствэнный налог вэлэ лийэш.

Ик налог кэ дэч погалдэш.

Ик сэльско-хозяйствэнный налог мландым ўдэн илышэ крэсаньык ка-

лык дэч вэлэ погалдэш. Тидэ налог 1923—1924 шурно паша ийлан лийэш, тэнэйэ шушан у киндэ погымо-жап гыч туналын вэс у киндэ мартэ.

Адак ик налогом мландэ пашам ушнэн ыштышэ дэнэ, Совет хозяйства (совхоз) шамычат тўлат.

Олаштэ, ола воктэн мландым ўдэн илышэ калыкат ик налогом тўлат. Нуно тылэч посна оласэ калыклан посна лиышаш налогомат тўлат.

Мландэ ўдымэ паша дэч посна вэс пашам ыштышэ шамыч-торгайшэ моло, кэвыт кучышэ-гайак, промысловый налогом тўлат. Ик сэльско-хозяйствэнный налог ўдышы дэч гына налалдэш. Ик сэльско-хозяйствэнный налог дэч посна адак могайэ налог лийын кэртэш.

Волость дэнэ йал кўргыштэ тўрлэ кылэш паша лийын кэртэш. Тидэ кулэшлан волостной альэ йал Совет налогом-оксам погымым ыштэн кэтэш. Волость налог кылэш дэч утла, калыклан куго нэлэ ынжэ лийэ манын, вашкэ тудын нэргэн у дэкрэт гайэ „Особое Положение“ лэктэш. Тидэ дэкрэтыштэ волость кўргыштэ мо кўлэшлан погымаш (сбор) лийын кэртмэ ончыкталдэш.

Адак куго ола воктэнысэ илышэ шамыч киндым ўдэногыт ильэ гынат, турлэ ушкал имнэ пашазэ вольыкым ашнат. Тыгай хозяйства

шамыч-пойан ильат. Нуно волбыкым пайдалан вэлэ кучат. Олашкэ шбр дэнэ ўм ужалаш шупшыктат, альэ турлө улазылан коштыт. Ик налогым нунылан нигузэ пышташ огэш лийэ. Тыгай хозьяйства шагал улыт гынат, нунылан посна вэс налог лийэш-дэкрэт лэктэш.

Тидэ налог дэч посна, крэсаньы-клан угыч нимогай налог огэш лийэ.

Ик сэльско-хозьяйствэнный налог дэнэ волость-йал кулэшлан погымо сбор дэч посна, шурно паша ыштышэ хозьяйствалан угыч нимогай вэс налог огэш лийэ. Вэс налогым угыч пыштыкташ толашышэ шамыч сutyшко логалыт.

Кузэ налог шотлалдэш.

Ик сэльско-хозьяйствэнный налог уржа альэ ош шыдан шот дэнэ шотлалдэш. Молан налогым киндэ шот дэнэ шотлат. Кагаз оксан акшэ эрэ шулдэштын шога, садлан кагаз окса тэпгэ дэнэ налогым шотлаш огэш лийэ. Окса шот дэнэ шотлымо налог тўлымо жапыштэ пэш шулдо лийын кэтэш. Тыгэ Рэспубликан пайда огэш лийэ. Мэмнан Рэспублика тыгэ ышта гын, ышкэ илышыжым вашкэ тбрлатэн огэш кэт.

Шбртньö окса шот дэнэ налогым шотлэт гын, крэсаньыклан нэлэ лийэш. Шбртньö тэпгэн акшэ тылзы йыда шэргэштын шогымылан кöра, крэсаньыкын налогшо эрэ йэшаралдэш. Садлан шбртньö

тэпгэ шот дэнэт налогым шотлаш огэш лий.

Крэсаньык илышыжэ киндэ шочмаштэ, киндэ шочмо дэнэ тудо ила. Садлан киндэ шот дэнэ шотлымо налог окса дэнэ шотлымо дэч сайрак.

Налог мо дэнэ налалдэш.

Ик сэльско-хозьяйствэнный налогым тўрлө киндэ шурно дэнат, окса дэнат тўлэш лийэш. Оксан токан, киндэ шагал шочман губэрнаштэ, крэсаньык шамыч уло налогым окса дэнэ гына тўлат, налог шотлан нимогай шурным огыт пу и нунын дэч огытат нал. Киндан губэрнаштэ налогым йорэкиндэ дэнат, окса дэнат-налаш тўналыт.

Налогым кэ погаш тўналэш.

Окса дэнэ погымаш губэрнаштэ продовольствэнный пöлэм (кантиор) шамыч оксам погат. Тушто погымо окса налогым, казначейства—Наркомфиныш погат.

Киндэ дэнат окса дэнат йөрэ погымаш губэрнаштэ, Наркомпродын пöлэмышт погат.

Налогым окса дэнэ Наркомфинын Отдэлышт, тыгай мари калык илымаш губэрнаштэ погаш тўналыт: 1) Кострома, 2) Нижэгородский, 3) Пэрмэ, 4) Екатэринбург губэрнаштэ.

Киндэ дэнат, окса дэнат тыгай губэрнаштэ: 1) Мари, Чуваш, Вотьяк областыштэ, 2) Башкир Суас республикаштэ, 3) Вятка губэрнаштэ.

Молан налогын ик ужашыжэ киндэ дэнэ погалдэш.

Совэт власть кызыт шуко йынг шамычым (пайоком) пукшымым чарнэн гынат, тудлан йошкар армиам, шуко чэрлэ йынгым, рвэзэ шамычым, моломат пукшаш логалэш. Садлан окса налмэ олмэш налогын ик ужашыжым шурно дэнэ налыт. Адак мландым үдэн илмаш губэрнаштэ крэсаньыкын шуко киндыжэ уло, налогымат тўлаш шуко логалэш. Окса дэнэ погаш гын, крэсаньыклан налог тўлышаш вэрчын, киндыжым шуко ужалаш логалэш. Шуко киндэ ужалмэ дэнэ, киндын акшэ вола, крэсаньыклан пайда огэш лийэ.

Киндын акшэ волдымылан адак Рэспублика киндан вэрыштэ, ик ужашыжым киндэ дэнэ пога. Киндэ шочмын палэ лиймэкэ, Калык Комиссарын Совэтшэ кажнэ губэрналан мыньбарэ налог логалшаш нэргэн ончычак дэкрэтым луктэш.

Крэсаньыклан куштылгэмдымэ.

Кызыт кушто могай шурно лийшашым, шочшашым ончык каласаш йёсё. Налогым окса дэнэ погым, йужэ вэрэ йёсё лийын кэтэш. Наркомфин налогым окса дэнат, киндэ дэнат погэн кэтэш манын, дэкрэтыштэ каласалдын. Садлан окса дэнэ погымаш губэрнашкэ, Губисполком Центр дэч налогым киндэ дэнат погаш лийшашым йодын кэтэш. Йёрё тўлмаш губэрнаштат киндэ шочмо палэ лиймэкэ, Губисполком Центр дэч, крэсаньыклан налогым киндэ дэнэ тўлаш каньыл манын, ойым йодын кэтэш.

Уйээд дэнэ волостышто кузэ.

Губисполком альэ Обисполком, налоговой комиссиан ончыктымэ дэч вара, кажнэ уйээд дэнэ волостылан киндэ дэнат, окса дэнат погышаш налогым ышта. Губисполком альэ Обисполком, губэрналан альэ областылан логалшэ налогым йэшарэн ыштэн огэш кэт.

Могайэ шурно дэнэ налогым тўлаш лийэш.

Шурно налог тэнэй пырчан киндэ дэнэ гына погалдэш. Тэнэй налогылан шылым, ўым, шудо, парэнтгым моломат погаш огыт тўнал. Ожно тыгэ погымом налог крэсаньыклан пэш каньыл огылылэ. Тэнэйат Центр вольыкан вэр дэнэ, нёшмё улан вэрлан налогым шыл дэнэ, альэ ў дэнэ погаш ыштэн кэтэш.

Налогым эртақ оксадэнат тўлаш лийэш.

Чыла губэрнашатэ уло налогым эртақ окса дэнат тўлаш лийэш. Окса дэнэ тўлаш шонэт гын, тыйым нигат огэш чарэ. Садлан жапым шинчаш кўлэш. Шурно дэнэ тўлмаш жапыштак, налогым окса дэнэ тўлыман.

Шурно нормо нэргэн.

Налог тулымэ годым ик киндэ олмэш вэс киндым пуаш лийэш. Ик пут уржа альэ ош шыдан олмэш, шўлым, шожым, шэм шыданым налоглан пўаш лийэш. Чыла тидэ пырчан шурнылан нормо

ышталдэш. Тидэ нормо 15 августлан киндэ лэктыш палэ лиймэгэ ышталдэш. Тидэ нормо ийдалыклан лийэш. Адак ик пут уржан акшым, ик пут ош шыдаг дэнэ, альэ шўльб ак дэнэ тагаштараш огэш лий. Ик акым уло Россия Республикалан шындаш йөсө-түрло вэрэ киндэ ак түрлэ.

Цэнтр киндэ акшым кажни губэрналан посна, налог тўлымэ жапыштэ ышта. Окса дэнэ тўлымб налог, уржа альэ ош шыдагак гыч шотлэн лукталдэш.

Киндым оксашкэ савырмэ нормым ийдалыклан ик акна гына шындаш огэш лий. Киндэ ак эрэ шулдэштын, альэ шэргэштын шога. Садлан кугыжанышланат, крэсаньыкланат бпкэлымэ ынжэ лий манын, киндым окса нормышкэ савырмэ жапыштэ, шэргэ альэ шулдын шогымыжым ончат.

Налог кузэ ышталдэш.

Налог тўлаш логалшаш кажни крэсаньык суртлан, хозяйстволан посна шотлалдэш. Тидым шотлышашлан вэрчын кажни хозяйствалан—1) куралмэ мландыж дэнэ, куралмашкэ савырэн, 2) ушкал дэнэ имньэ вольыкшым, 3) ик дэсатиныштыжэ кунар шурно шочмым шинчэн.

Садланат куралмэ дэнэ шудылык мландэ ик йыглан логалшашлык шот дэнэ уло хозяйства—10 тўшкеш (группа) шэлалдэш. Вольык улмо шот дэнэ—4 тўшкалан. Киндэ шочмо шот дэнэ дэсатиналан 25 пут гыч кўшко тўналын—11 тўшкалан шэлалдэш. Налог тыгэ шотлалдын, таблицышкэ савырэн ончыкталдэш. Тидэ таблицам

ончэн кажни йыг мо чоло налогым логалшаш шинчэн кэтэш. (Тидэ таблицам ўлнэ лудса). Тидэ таблицан, кодшо ийсэ таблица дэчын ойрытышыжэ шуко укэ.

Могай мландэ гыч налог наладэш.

Налог тыгай мыландэ гыч наладэш: шыжым ўдымэ (уржа) пасу гыч, ик ийаш (шўльб) пасу гыч, канэн кийшэ (пар) пасу гыч, шудо ўдымэ пасу гыч, олык гыч. Ўдымэ мландым канаш кодымо вэрыштэ, налог огэш погалт. Садлан тыгай вэрыштэ удымэ мландым кок кана йэшарэн налогоыш шотлалдэш. Шудылыкым куралмэ мыландышкэ савырэн шотлымо норма, кажнэ губэрналан посна ончыкталдэш.

Могайэ вольык шотлалдэш.

Вольыкын ий шотшым, вольыкым пасушко лукмо жап дэнэ, апрэлын 1 числаштэ шотлалдэш. Ушкал дэнэ имньэ вольык ийат пэлэ гыч налог шотыш пурат.

Ийат пэлэ дэч самырык вольык налог тўлымэ шотышко огыт логал. Моло вольык дэнэ кайык шамыч—шорык, каза, сосна, комбо налогоыш огыт шотлалд.

Киндэ лэктыш шот.

Август тылзын 15-лан Калык Комиссар Совэтшэ, кушто кузэ киндэ шочмыжым (разряд) чыла губэрналан посна ойрэн каласэн пуа. Тид шурно лэктыш ойрышым (разряд) чыла губэрнат ондагак Москошко увэрым колдэн шогат.

Тугэ увэрым от пу гын налог йонгылыш лийын кэтэш. Тидэ разряд Центр гыч губэрналан гына ышталдэш. Губисполком налоговой комиссийан докладшэ дэч вара, уезд дэнэ волостылан киндэ шочмо (разряд) ышталдэш. Тидэ разряд уезд дэнэ волость коклаштэ түрлө лийын кэтэш. Губэрналан логалшэ налог (разряд) огэш вашталт.

Нэ налогым огэш түлэ.

Мландым сайын, тунэмме почэш калыкклан ыштыш күлэш, калык шурно-киндым ұдыжэ манэш. Садлан дэкрэт каласымэ почэш, налогым тыгайэ хозяйство, вэр шамыч огыт түлэ: 1) шудым вожан саскам (корнеплод), пушэнгэ шамычым урлыкклан ұдымо вэр; 2) хлопокым (ситца ыштымэ) ұдымо вэр; 3) тунэмме дэнэ, калыкклан ончыкташ ұдымо вэр; 4) 1920, 1921 и 1922 ийыштэ түрлө вўдан вэрым пасуш савырма, вўд гыч коштымо, ошма дэнэ корэмым пўмэ пашам ыштышэ „хозяйства“ шамыч налогым 10% шагалрак тўлат; 5) опра-осал мландэ сайэ мландычшкэ савырэн шуктымэгэ, кум ий мартэ налог тўлымаш огэш лий; 6) Куснышо шамыч (переселенцы) В. Ц. И. К. 25 июлыштэ 1922 ийыштэ лэкшэ дэкрэт почэш налогым огыт түлэ; 7) 1921 ийыштэ шужышо губэрна шамычыштэ томамрак киндэ шочмаш вэрыштэ 20% нарэ, а ик тёр шочмаштэ 10% нарэ шагал тўлыман лийэш.

Иошкар армия дэн флотышто шогышо салтак шамычын йэшыштан налог тыгэ тўлыман лийэш: 1) салтак шамыч йэш йэдок шотыш

пурат, а батальонный мартэ шогышо командир шамыч дэнэ войэнный школышто тунэмшэ курсант шамыч кок йэдокклан шотладыт; 2) Йошкар салтакын йэшышын мландыжэ 2 $\frac{1}{2}$ дэсатина нарэ вэлэ гын, пўрийыг пашачыжэ укэ гын, тыгайэ йэш налогым огэш түлэ; 3) армияштэ, флотышто шогышын 1 $\frac{1}{2}$ дэсатин мландыжэ вэлэ гын, налог гыч ныл ужашыштэ, кум ужашыжым огэш түлэ; 4) Гражданский войнаштэ сусыргышэ шамычын, кызыт йошкар армияштэ шогышын йэшыштак, налогым мўнгэштарымэ лийэш.

Полшышо (взаимопомощь) комитэтат огэш түлэ.

Волость запас-фонд гыч мландым налын, кашак йыг дэнэ пашам ыштымылан, полшышо (взаимопомощь) комитэт налогым огыт түлэ.

Мландым сайэмдышэ озат, налогым шагалрак тўла.

Дэкрэтын 16-шэ пунктыштэ каласымэ тыгайэ: шошым парым ондак куралшэ шижым тэлылан курал кодышо, мландым ұағдышышлан, түрлө шурным ұдышэ „хозяйства“ шамыч налогым шагалрак тўлат.

Губисполком кажнэ уээдлан, волостылан, районлан прэлма шотлан налогым нунылан мўнгэштарэн кэтэш, пўтынэ тўлышаш налог гыч 1% дэч утлажэ мўнгэштараш огэш лийэ.

Налогын ик ужашыжэ вэрысэ (губэрна) күлэш роскотлан кодэш.

Дэкрэт каласымэ почэш, кажни „хозяйстван“ налогын процэнтэ шот дэнэ ик ужашыжэ губэрнан, тыгайэ роскотлан кодэш: школ дэнэ больницам кучаш, корно дэнэ кўварым ачалаш и моло күлэшлан. Калык Комиссар Советшэ кажни губэрналан мо чоло налог гыч кодашым посна ышта.

Налог комиссиа.

Налогым ик гайэ сайын погышашлан лийын кажни Губисполкомышто, Обисполкомышто адак Уисполкомышто, налог пашам ончышо комиссиа почылдыт. Тидэ комиссиашкэ продовольственный комитэт гыч, финотдэл гыч, земельный управлэниа гыч, адак статистический бюро гыч ик йыг гыч пурат. Тидэ комиссиа тыгай пашам ышта: 1) чыла налог пашам ончэн, исполкомыш утвэрдлитлаш пуа, 2) уезд дэнэ волость көргыштэ шурно-киндын шочмо өртышым палэмда, 3) уезд дэнэ волость көргыштэ налогым окса дэнэ альэ киндэ дэнэ кунар погышашым палэмда, 4) налог гыч утаршашлык мландым, хозяйствам онча, 5) тұрло вуй шиймэ (жалоба) пашам онча.

Кунам кэ йал спискым ышта.

Волисполком дэн йал Совет июньын 15 мартэ, сурт йыда куралмэ мландын, ўдымэ мландым, шудылыкым. йыг йэдокым, вольык шамычым шотлэн, йал йыда спискым йамдылат. Киндэ шочмын

ойыртышыжэ (разряд) чыла губэрналан, уезд дэнэ волостьлан палэ лиймэгэ, тидэ йал спискышкэ, таблица гыч шотлэн, кажни суртлан мо чоло тұлаш налог вэрэштшашым ышта. Налог палэ лиймэгэ, кажни суртлан тұлышаш налог нэргэн окладной лист пуалдэш.

Мутым кэ кучат.

Чыла налог пашам жапшэ дэнэ шуктышашлан лийын, налогым сайын шотлэн лукшашлан, йал спискым окладной листым, молымат жапшы дэнэ йамдылмылан— мутым (ответственность) волисполком дэнэ йал совет нумалыт.

Кунам налогым пуман.

Шурным пасу гыч погэн пытармэгэ, адак окладной листым кидышкэ налмэгэ, налогым тұлаш тугалаш күлэш. Налогым киндэ дэнэ, альэ окса дэнэ посна погышаш нэргэн, кажни губэрналан Цэнтр гыч, кунам тұлышаш срок ончыкталдэш. Жапшэ дэнэ налогым тұлыдымэ шамычым сутышко шўдыктат, тұрло сурт арвэрыштым адак молым погэн налыт. Срок эртымы дэч вара тұлышэ лан, утларак тұлаш вэрэштэш.

Вуй шиймэ (жалоба).

Налогым, шурно шочмым, молымат йоңылаш шотлымылан, погымылан, налоговой инспектор гоч, уездный финансовый отдэлышкэ альэ упродкомыш кид йёршэш вуйым шийаш лийэш. Тидэ паша тыжэчын лийшашлан налоговой комиссиашкэ пуалдэш. Уезд налоговой комиссиан йоңылыш

рэшитлымыжым Упродком альэ Уфинотдэл ўмбачын, Губэрна коммиссиашкэ вуйым шиаш лийэш. Вуй шиымэ коклаштэ налогым погымо садак огэш чарналт. Киндэ шочмым йонгылыш палэмдымым, волисполком дэн йал совет вуйым шиын кэтыт, ик йыггына вуйым шиын огэш кэт. Тидэ ик сальско-хозяйствэнный налог дэкрэтым Наркомфин дэн

Наркомпрод комиссариат шамыч ыштат. Тидэ дэкрэт газэтыштэ пэчэтлымэ почэш закон шотышко возэш.

(Лэвинский возыма гыч марлаш Агачев И. савырэн).

Рэдакция гыч. Ик сальско-хозяйствэнный дэкрэт вэс номыр журналышта чийэш.

50 ЙЫНҀ УШНЭН КРЭДИТНЫЙ ТОВАРИЩЕСТВАМ ПОЧАШ ЛИЙЭШ. КРЭСАНЬ-ЫКЛАН АРЫМЭШ ТУДО ОКСАМ ЎЗГАР НАЛЭДАШ ПУА. КУЗЭ ПОЧШАШ НЭРГЭН ФИНОТДЭЛ ДЭН ИСПОЛҚОМЫШТО ЙОДСА.

КУЗЭ НАЛОГЫМ

Шурно лэқтышым ончэн, ик чонлан мо чоло вэр (десатина шот)
ик дэсатина куралмэ мыландэ дэн шудылыкым куралмэ

Область, губерна, уезд.

Сурт озан ўдымэ вэр дэн, шуды- лыкым куралмэ мыландэ шотыш- ко савырымэ шотшо.	I. 1 дэс. 25 пут. мартэ шочмэк Сурт озан шолдыра вольык кучы- мо шотшо.				II. 1 дэс. 26—30 озан шолдыра во шот		
	Вольык- дымо.	2 вольык мартэ.	2—4 во- лыккан.	4 вольы- кан утла.	Вольык- дымо.	2 вольык мартэ.	
	п. кр.	п. кр.	п. кр.	п. кр.	п. кр.	п. кр.	
1) $\frac{1}{4}$ дэсатина дэч шагал мыландан	—	—	20	1 05	1 25	—	35
2) $\frac{1}{4}$ дэс. гыч $\frac{1}{2}$ дэс. мартэ	—	—	1 05	1 25	2 00	—	1 15
3) $\frac{1}{2}$ — $\frac{3}{4}$ дэс. мартэ	—	20	1 25	2 05	2 25	—	2 05
4) $\frac{3}{4}$ —1 „ „	—	30	2 15	2 35	3 15	1 10	3 00
5) 1— $1\frac{1}{2}$ „ „	1	10	3 00	3 20	4 00	2 00	3 30
6) $1\frac{1}{2}$ —2 „ „	2	00	3 30	4 10	4 25	2 30	4 25
7) 2— $2\frac{1}{2}$ „ „	2	30	4 15	4 35	5 10	3 20	5 15
8) $2\frac{1}{2}$ —3 „ „	3	10	4 35	5 15	5 30	4 10	6 05
9) 3 дэс. утла озан	3	30	5 15	5 30	6 05	5 00	6 25

	V. 1 дэс. 41—45 пут шочмэк.				VI. 1 дэс. 46—50		
	п. кр.	п. кр.	п. кр.	п. кр.	п. кр.	п. кр.	
1) $\frac{1}{4}$ дэсатина дэч шагал мыландан	—	—	1 15	2 10	3 05	—	10
2) $\frac{1}{4}$ дэс. гыч $\frac{1}{2}$ дэс. мартэ	—	35	2 10	3 05	4 00	1 00	2 20
3) $\frac{1}{2}$ — $\frac{3}{4}$ дэс. мартэ	1	30	3 15	4 10	5 05	2 00	3 30
4) $\frac{3}{4}$ —1 „ „	2	25	4 25	5 20	6 15	3 10	5 10
5) 1— $1\frac{1}{2}$ „ „	4	10	6 00	6 35	7 30	4 30	6 30
6) $1\frac{1}{2}$ —2 „ „	5	20	7 15	8 10	9 05	6 10	8 10
7) 2— $2\frac{1}{2}$ „ „	6	25	8 25	9 20	10 15	7 20	9 30
8) $2\frac{1}{2}$ —3 „ „	7	20	9 30	10 25	11 20	8 20	11 00
9) 3 дэс. утла озан	8	15	10 20	11 15	12 05	9 20	11 35

	IX. 1 дэс. 61—75 пут шочмэк.				X. 1 дэс. 76—100		
	п. кр.	п. кр.	п. кр.	п. кр.	п. кр.	п. кр.	
1) $\frac{1}{4}$ дэсатина дэч шагал мыландан	2	30	4 00	5 00	6 00	3 20	5 00
2) $\frac{1}{4}$ дэс. гыч $\frac{1}{2}$ дэс. мартэ	3	30	5 10	6 10	7 10	5 00	6 30
3) $\frac{1}{2}$ — $\frac{3}{4}$ дэс. мартэ	5	00	6 30	7 30	8 30	6 20	8 20
4) $\frac{3}{4}$ —1 „ „	6	10	8 00	9 00	10 00	8 00	10 00
5) 1— $1\frac{1}{2}$ „ „	7	20	9 20	10 20	11 20	9 20	11 30
6) $1\frac{1}{2}$ —2 „ „	8	10	10 30	11 30	12 30	11 00	13 10
7) 2— $2\frac{1}{2}$ „ „	10	00	12 10	13 10	14 10	12 20	15 00
8) $2\frac{1}{2}$ —3 „ „	11	10	13 30	14 30	15 30	14 00	16 30
9) 3 дэс. утла озан	12	20	15 10	16 10	17 10	15 20	18 20

НАЛМАН ЛИЙЭШ.

вэрэштым, ик сурт оза мыньарэ шолдыра вольык кучымым ончэн, мыландэ шотыш савырэн, налогым тынарэ налмаш лийэш.

ВОЛОСТЬ ЛЭКТЫШ ШОТ.

п.ут. шочмэк Сурт лык кучымо шо.		III. 1 дэс. 31—35 п.ут шочмэк Сурт озан шолдыра вольык кучымо шотшо.				IV. 1 дэс. 36—40 п.ут шочмэк Сурт озан шолдыра вольык кучымо шотшо.			
2—4 во- лыккан.	4 вольы- кан утла.	Вольык- дымо.	2 вольык мартэ.	2—4 во- лыккан.	4 воль- ыкан утла.	Вольык- дымо.	2 вольык мартэ.	2—4 во- лыккан.	4 воль- ыкан утла.
п. кр.	п. кр.	п. кр.	п. кр.	п. кр.	п. кр.	п. кр.	п. кр.	п. кр.	п. кр.
1 15	1 35	— —	1 00	1 25	2 10	— —	1 05	1 35	2 25
1 35	2 15	— —	1 25	2 10	3 00	— 20	1 35	2 25	3 15
2 25	3 05	— 30	2 20	3 05	3 35	1 10	2 35	3 25	4 15
3 20	4 00	1 20	3 20	4 05	4 35	2 20	4 00	4 30	5 20
4 05	4 35	2 10	4 20	5 05	5 35	3 25	5 10	6 00	6 30
5 05	5 25	3 10	5 20	6 05	6 35	4 35	6 15	7 10	8 00
5 35	6 15	4 10	6 20	7 05	7 35	5 35	7 20	8 15	9 05
6 25	7 05	5 10	7 15	8 00	8 25	6 25	8 20	9 15	10 05
7 05	7 25	6 00	7 35	8 20	9 05	7 15	9 10	10 00	10 25

п.ут. шочмэк.

VII. 1 дэс. 51—55 п.ут шочмэк.

VIII. 1 дэс. 56—60 п.ут шочмэк.

п. кр.	п. кр.	п. кр.	п. кр.	п. кр.	п. кр.	п. кр.	п. кр.	п. кр.	п. кр.
2 20	3 20	— 30	2 10	3 10	4 10	1 20	3 00	4 00	5 00
3 20	4 20	1 30	3 10	4 10	5 10	2 20	4 00	5 00	6 00
4 30	5 30	2 30	4 10	5 10	6 10	3 20	5 00	6 00	7 00
6 10	7 10	4 10	5 30	6 35	8 00	4 20	6 15	7 25	8 35
7 30	8 30	5 10	7 20	8 25	9 30	5 30	8 10	9 15	10 20
9 10	10 10	6 35	9 15	10 10	11 05	7 25	10 00	11 10	12 20
10 30	11 30	8 15	10 30	11 35	13 00	9 05	11 35	13 05	14 15
12 00	13 00	9 15	12 05	13 10	14 15	10 15	13 15	14 25	15 35
12 30	13 25	10 20	13 05	14 05	15 00	11 25	14 20	15 20	16 20

п.ут. шочмэк.

XI. 1 дэс. 101 п. утларак.

п. кр.	п. кр.	п. кр.	п. кр.	п. кр.	п. кр.
6 00	7 00	5 00	6 20	7 20	8 20
8 00	9 10	6 30	8 30	10 10	11 30
9 30	11 00	8 20	10 30	12 10	13 30
11 10	12 20	10 10	12 20	14 00	15 20
13 00	14 10	12 00	14 20	16 00	17 20
14 20	15 30	13 30	16 10	17 30	19 10
16 10	17 20	15 20	18 10	19 30	21 10
18 00	19 10	17 10	20 10	21 30	23 10
19 30	21 00	19 00	22 10	23 30	25 10

В.Ц.И.К-ын Председателжэ М. КАЛИНИН.
Совнарком Прэдсэд. йолташжэ Л. КАМЕНЕВ.
В.Ц.И.К-ын сэкретаржэ Т. САПРОНОВ.

Киндэ кўсын кагазым налза.

(Обращение ВЦИК к крестьянству о хлебном займе).

ВЦИКын крэсаньык шамычлан киндэ кўсын (хлебный заем) нэргэн каласымэ мутшо.

Киндэ кўсыным налог олмэш тўлаш лийэш.

Киндэ кўсын кагаз шамыч тыгыдэ аканат улыт. Чыла пашачэ калыкат налын кэтэш.

Крэсаньык йолдаш шамыч!

Совэт Власть эрэ, кызытат тыланда полшаш шонэн пашам ышта.

Нужна ий годом, крэсаньык шужымо годом тудо киндым колдэн шогыш, вийжэ шутымо сэмын шужэн колыма гыч аралаш тбчыш. Граждански сар тымланаш тўналмэкэ крэсаньклан йдсө продрозверсткам пытарэн, продрозлогым ыштыш.

Тэнэй адак куштылгыракым— *ик налогоым*—ышта. Крэсаньык илышым куштылэмдаш шонэнак, ўмаштэ киндэ кўсыным лукто.

Крэсаньык налогоым шурно дэнэ тўлымо олмэш, киндэ кўсын кагаз дэн тўлэн кэтэ.

Киндэ кўсын кэлшышашыжым чыла крэсаньыкат каласышт. Садлан тэнэй Правительство угыч 2-шо киндэ кўсыным луктэш. Шонымыжэ ўмасэ сэмынак крэсаньыкын налог тўлымо пашажым куштылдэмдаш.

Тидэ кўсыным налшэ, налогоым кўсын кагаз дэнэ тўлэн кэтэш. Кўсын кэлшышашыжэ палэ.

Киндэ складышкэ, заготконторышко киндым шупшыктэн толашымэшкэ, кўсын кагазым вэлэ намиэн тўлэт. Чыла йал дэнэ налмэ гын, ик йың намиэн тўлэн кэтэш. Шупшыктэн толашышаш, чэрэт вучэн врэма эртарышаш укэ.

Киндэ налог окса дэнэ тўлыман гын, окса олмэшат кўсын кагазым тўлаш лийэш. Оксан акшэ кызыт эрэ вола.

Кўсын кагазым налын пыштэт гын, тудым налог тўлымэ жап шумэш кучэн кикташ лийэш. Акшэ вола манын лўдмаш укэ. Киндэ кўсынын адак тидэ пайдажат уло.

Налог тўлаш ситышэ кўсыным налын пыштэт гын, шурнэтым шонымэт сэмын кучылт кэтат. Тэлэ маркэ, шошо маркэ киктэн шурнэтым шэргырак ак дэнэ ужалэн кэтат.

Ўмасэ сэмын вараш ида код. Жапшэ годом киндэ кўсын кагазым налза. Киндэ кўсын кагазым налыда гын, ышкаландат куштылго лиэш, *Пашачэ дэнэ крэсаньык властьланат* полшэда. Кўсын кагазым ужалэн налмэ оксажым, тудо фабрик—завот пашам, мыландэ пашам, мыландэ пашам ончык колдышаш корно дэнэ кучылдэш.

Вара вашкэрак Совэт Власть пэнгыдэмэш, илыш куштылгэмэш.

Киндэ кўсын кагазым май тылзыштэ ужалаш тўналыт.

1, 2, 3, 5, 10 пут шурно акан киндэ кұсын кагаз лукталдыт. Шагал оксаланат тыгыдэ аканжым налаш вий шутышашлык.

Ыялыза крэсаньык шамыч!

Кұсын кагаз, налог тўлышаш-дам куштылгэмда, шонымыда сэмьн шурныдам кучылдаш эрыкым

пуа. Налза киндэ кұсын кагазым. Налыда гын ышкэндан ылышымат, Совет Россия ылышымат пэггы-дэмдэда.

ВЦИК вуйлатышэ М. Калинин.

ВЦИК сэкрэтарь Т. Сапронов.

Моско, Кремль.

1923 ийын 24-шэ майжэ.

Налэдыда киндэ зайом кагызым. Зайом кагызым шыжым налог олмэш тўлаш лийэш.

Киндэ зайом нэргэн.

(О хлебом займе).

10 майлан киндэ зайом кагазым ужалаш тўналыыч. Зайом кагазым продналог, окса налог олмэш тўлаш лийэш. Ёмаштэ лукмо киндэ зайом кагазым, крэсаньык пэш налэдышт. Крэсаньыклан киндым шупшыктэн коштшаш укэ, олмэшыжэ зайом кагазым вэлэ тўлэ. Тыгэ тўлмэ крэсаньыклан пэш онайэ.

Тэнэй Совет Власть адакат киндэ зайом кагазым луктэш. Тэнэй 30 млион пут киндылан луктэш. Кагазжэ 1-2-3-5-10 путан лийэш.

Киндэ ак пўтынь Россиаштэ ик гайэ огыл. Садлан пўтынь Россалан, кум тўрльб ак дэн ужалыман лийэш.

Кызыт губэрналашкэ зайом кагазым колдат, 10 майлан чыла вэрэат ужалаш тўнылыт.

Ужалэн ыттарымэшкэ киндэ заем кагазым ик ак дэн ужалэн шогат.

Тидэ заем крэсаньыклан могай пайдам пуа?

Заем кагаз налшэ пэрвэйак оксажым шулдэмылэч арала. Оксам шкэ вэлэн кучэт гын, тудын акшэ кэчын вола. Киндэ заем налшэ киндэ ак эрэ кўзымылан кбра пайдам вэлэ налэш. Тидэ „облигация“ кагазым тэнэй 1 ноябрь тылзы гычын 1924 ий 1 март мартэ налог олмэшат тўлэн кэтэш, шкэ киндыжэ шагал гын, киндымат налын кэтэш.

Уто киндан йыг оксамат налын кэтэш. Оксам кындэ пазар ак дэн шотлэн тўлыман лийэш.

Киндэ заем кагаз кучышылан, кагазшылан нимогай налогымат огыт тулыктэ. Киндэ зайомын пайдажэ крэсаньыклан пэш кугу. Кин-

дэ зайом налшэ йынлан, окса дэн олмэш тўлаш пэш огайэ. Зайомын крэсаньыклан пайдажым, ўмаштэ налшэ шамыч пэш сай шинчат.

Мари крэсаньык шамыч, налэдыза киндэ зайомым.

Шуко пасум ыштэн илаш тўнгалза.

Шуко пасу калыкым пойдара. Тўн ал-

дышлан, сынэн ончаш изи кундэмэш

шуко пасум ыштэн кучэн ончыза.

Мландэ паша.

Родо шамыч! Шошым толын шу, шурно пашам ышташ тўнгална Кузэ ыштэн ышкэ пашанам, утларак киндэ шочшо, ылыш куштылгэмжэ шумлык кутырнынэм.

Родо шамыч! Рушын тыгай мутшо уло: „Век живи, век учись“. Марла ольаш гын, тыгэ лэктэш— Пашам ышташ курымэшэт эрэ тунэмын шогаш кўлэш.

Шонэн ончыза: кушто моло кугужаштэ крэсаньык шамыч ик дэсатиналан 30—50 пут киндым налыт? Иужо ий нимоат огэш шоч, шужэн шынчэна. Вэс кугужаштэ киндымат кок—кум кана утларак налыт, 150—200 путым дэсатина-

лан погат. Россиаштат „Опытное поле“ пасушто киндым тыгак налыт. Тыгай пасуым агроном шамыч туныкташ почмо. Тыгай пасушто шурно шочтымо ий укэ.

1921-й ийыштат тыгай пасушто киндэ сай шочо, Москошто „опытное поле“ пасушто ик эсатина 250 пут уржам пуыш. 1922 ий ыштэ 260 пут лэктэ. Ындэ шонэн ончыза, кузэ тыгай пасушто тунэмшэ йыг—агроном тынарэ уржам погат. Шошы тольо, ўдаш тунгална, урлык шумлык шонэна.

Ончыкшо могай урлык кўлэш нэргэн каласынэм.

Ышкээт шынчэда: шолдыра ача ава дэчын шолдыра икшывэ шочэш. Тыгак пушэнгы дэн, ўдымэ урлык коклашат.

Кугу пырчан, кугу тушан киндым погаш шонэт гын, урлыкымат сайым йамдылэ.

Кугу таза туш, сай озым дэн, сай шудо шурным пуа.

Нэмнан крэсаньык сайрак тушыжым ужалаш тѳчат, начаржым ўдаш кодат. Садлан соптра тушэт шукужо лэктэ кодэш, адак шукужо пэш начар лэктын изи йўштэ лиймэк пытат.

Шуэ ынжэ лий ман, мэмнан Мари пэш чўчкыдын ўдат, дэсатиналан 14—18 путым. Молы калык дэсатиналан 150—200 пут погышо 6—8 путым вэлэ ўдат. Урлыклан сайрак агаштэ шочшым, кугу вуйан йантар, кугу олыман урлыкым кодат.

Аңгам шурно сай шумэшкэ шогыктат, ынжэ його манын пэш эскэрэн тўрэдыт.

Йогаш тўналмэңгэ, шолдыра пырчэ йога. Шийын налмэ урлыкым ынжэ кў манык амбарыш вичкыжын шалатэн оптат.

Тэлым кок—кум кана савыркалат. Шошым шумэңгэ урлыкаш

шўлым сайлат, сайлымы годым куштылгы—какши пырчым ойрат. 10 пут гыч 3—4 путшо орлбалт лэктэш. Тидым ўдэн пайдам от му. Пасушко йара кышкэмэшкэ, вольыкэтым пукшо. Пукшэн—толк лийэш.

Чўчкыдын ўдымэкэ, шуко лэксэ пырчат пызыралтын пытат. Адак ик мутым ўдымо нэргэн каласынэм. Шошым мэ шукужым шўлым ўдэна. Кузэ шулым ўдаш, мландым йамдылымаш нэргэн каласынэм.

Йўр шагал ийыштэ Мариобласть—ыштэ киндэ огэш шоч. Ойар ийыштэ мыландэ чот кошка, кўрышталт пыта; мландыштэ вўдэт укэ да, ўдымо шурнэтат кошка.

Вўд мландышкэ огэш шыңгэ да, киндат ок шоч. Садлан пасуэтым шыжымак курал кодо. Шыжым курал кодымо мландышкэ йур вўдат, шошым лум вўдат шыңэн кодэш. Шижым курал кодымо мландэтым, шошым от курал гынат лийэш. Тыгэ ўдэт гын, киндэ дэч посна от код.

(Ончыкжо лийэш).

Мари—агроном В. Мосолов.

Такыр пасу.

Шукэртэ огыл Рүдб крэсаньык пёртыштэ (Центр. Дом крестьянина) агроном шамыч погынымашэш Модестов агроном, такыр пасум йөршэш пытараш күлэш манын шуко ольыш.

Модэстов коло ий утла, шукужым кэчывал вэл шэм мыландэ губэрнаштэ, мыландэ пашам сынэн ышта. Мландэ паша нэргэн тудо шуко книшкамат возэн, луктын.

Тудо книшка гыч вэлэ тунэмшэ йынг огыл. Коло ий утла-ончыкташ ыштымэ пасулаштэ, мыландэ пашам кузэ ыштэн кэлшышашыжым палэн налаш, тўрлын-тўрлын мыландэ пашам ыштэн, тўрльо шурным, шудым ўдэн, кузэ кэлшышашыжым палэн налшэ йынг.

Тудын коло ий тыршэн ыштымэ пашажэ тэвэ мом ончыкта.

Такыр пасум шошымақ-апрэль альэ май тылзыштэ куралат гын, июль тылзыштэ куралмэ дэч 1½ кана утла шурным налат. Ик ийаш пасум шыжымак уржа тўрэд налмэ почэш куралат гын, ик ийаш шурнат 1½ кана утла шочэш.

Ондак куралмэ такыр пасуат, йара пасуэшак кодэш: нимомат ок шочыкто. Тыгэ йара кийшэ пасуынжэ лий манын, Модестов шуко кана, шуко вэрэ тыгэ ыштэн ончэн:

Такыр лийын кийшашлык пасуэш вашкэ кушшо шудым (икийаш, кокийаш шурно пурсам-виқам) ондак шушо парэнгым ўдэн. Уржа ўдаш шүмо дэч кок-кум арньа

ончыч погэн налын ўдаш йбрьшын курал-шўрэн шындэн.

Адак тыгат ыштэн ончэн. Икиаш пасуэш шўльэ, шож йбрэ клеверым, альэ эспарцет манмэ шудым ўдэн. Вэс ийэшым такыр лийшашлык пасуэш клевер альэ эспарцет кушкын. Май тылзэ мучаш гыч июнын 15 коклаштэ нинэ шудым погэн налын ўдаш йбрьшын курал шындэн.

Ўдалтшэ такыр пасу, шудым альэ парэнгым шочыктымыжо дэнэ чотырак кошкалгэн, уржа шочыктышаш вийжымат йавыктарэн. Садлан тыгай пасуэш, ондак куралын йаракыйык тымэ такыр пасусо дэч шагалрак уржа шочын.

Ондак куралын йара кийшэ такыр пасу уржам утларақ шочыктэн уржам шагал шочыктышыжо такыржэ годым шудым альэ парэнгым шочыктэн. Шудо десатинаш 200-300 пут шочын.

Тыгай пасун уржам шагал шочыктымыжо ўмбақ, такыржэ годым шочыктымо шудыжым, парэнгыжым шурнышко кусарэн йэшарэт гын, ондак куралын йара кийык— тымэ такыр пасу дэч утла шочыктымашэш толэш. Такыр пасуэш тўрлө вэрлан турлө шудым ўдаш кэлша. Одэсский губэрнаштэ 12-ий коклаштэ шыжымак, альэ шошым ондак куралшын йара кийыктымэ такыр пасу 89 пут кокийаш шыданым, икийаш пасужо годым 78 пут шожым-чылажэ 167 п. шурным де-

сатиналан шочыктэн. Крэсаньык куралмэ врэмаштэ-июнь мучашыштэ, альэ июль тугалдышыштэ-куралмэ такыр пасу 64 п. кокийаш шыданым, ик ийаш пасужо годым-68 п. шожым-чылажэ 132 п. шурным шочыктэн. Такыр лийын кийшашыжэ годым ўдалтшэ пасу-шудым ўдымыжэ 200-300 п. шудым, парэнгым удымыжэ 500—1000 пут маркэ парэнгым пуэн. Уржа пасу лиймыжэ годым 84 п. кокийаш шыданым, икийаш пасу улмыжо годым 89 п. шожым шочыктэн. Нинэ шудым альэ парэнгым шурнышко кусарэт гын, чылажэ 300 пут шурно лэктэш.

Ындэ тагаштарэн ончэна, могай такыр пасу утларак жэлшышашлык?

Ончыл шогам (парым) кызыт крэсаньык ыштымыла вара кодын

июнь-июль тылзыштэ ыштэт гын, 3 ийштэ ик десатина мландэ 132 п. шурным шочыкта.

Шыжымак, альэ шошым ондак куралат гын 167 п. лийэш. Такыр лийшашыжэ годымат ўдэт гын, 300 пут шурным налат. Кузэ ыштымыжэ сайрак-пэш раш. Модестов Одесский губэрнаштэ вэлэ огыл, моло вэрат: Херсонский, Екатеринославский, Воронежский, Самарский, Саратовский губэрналаштат тыгак ыштэн ончэн. Чыла вэрэат ойыртышышт эрэ-тидэ шот дэнак лэктын.

Тынар палэн налмэкэ шэм мыландан вэрыштат, моло тўрльэ мландыштат такыр пасум йара кодымым чарнаш кулэш. Тыгэ ыштэн шуктэт гын, кажни кум ийштэ ик десатина мыландэ гыч 150 пут шурным налат.

Кугу школышко тунэмаш пурымо нэргэн.

Тўрлб кугу школышко (Вуз-ыш) тўнэмаш пурташ развэрстка ыштымэ. Эн ончыко тыгай Вуз-ыш рабфак пытарышым налыт, варажэ кодшо вэрын 20% ЦКРКП-лан пуат; ВЦСПС-лан—45%; ЦКРКСМ—15%; Пур да РВСР—3%; 2% Губоно (пэш сайын тунэм лэкшылан пуат); шэмэр крэсаньыклан, флот дэнэ армия гыч сусыргэн толшылан—10%; моло кодшо вэрышкэ окса тўлэн тунэмшым пуртат.

Тидэ развэрстка дэнэ тыгай Вуз-ыш налаш тугалыт:

Москошто. I-й и II-й Гос. Уныверситет (Медицинский дэнэ Химико-Фарм. факультэт дэч посна). Институт Нар. Хоз. имени К. Маркса, Высшее Техн. Уч., Институт Гражд. Инж., Горная академия, Инст. Пут. Сообщения; Петровская с.-х. академия, Зоотехн. Институт, Ветеринарн. Инст.

Петроградшты. Лесной Институт, Сельск.-хоз., институт Технолог. институт, Институт Путей Сообщения, Институт Гражд. Инженеров, Горный Институт, Электротехн. Институт.

Нинэ ВУЗ-ышко тунэмаш пурышашлан ЦКРКП, ЦКРКСМ, ВЦСПС-ын развэрстка гычын тыгыдэ калыклан (Нацмен) вэр пуалдэш.

Тыгыдэ калыклан (Нацмен) тунэмаш пурышаш вэрым, ВЦСПС развэрстка дэнэ түрлө губпрофсовэтышыэ колда, ЦКРКП. дэн ЦКРКСМ губэрнасэ комит этышкэ колдат.

ВЦСПС-ын Губпрофсовэтлан колтымо развэрсткаштэ, марилан 20 вэр пумо. Тидэ 20 вэрым түрлө губэрнаштэ илышэ мари шамычлан пумо.

Мариобластьлан моло губэрна сэмынак развэрстка посна пумо.

Түрлө рэспубликаштэ улшо (суас республика, Башрэспублика) марилан, развэрстка нунылан пумо шотыш пурэн.

Мари шамычлан тунэмаш пураш ВЦСПС тыгай губпрофсовэтлан 20 вэрым колдэн:

Москосо Губпрофсовэт *).

- 1) 1-й Московский Государствен. Университет 1 вэр.
- 2) Московск. Институт Нар. Хоз. имени К. Маркса 1 вэр.
- 3) Московский Зоотехнич. Институт 2 вэр.
- 4) Петроградский с.-х. Инст. 1 вэр.
- 5) Петроградский Электротехнич. Институт 1 вэр.

Вятка Губпрофсовет.

- 1) Московский Институт Путей Сообщения 1 вэр.
- 2) Московский Институт Граждан. Инженеров 1 вэр.
- 3) Петровская сельско-хозяйствен. академия 1 вэр.
- 4) Петроградский с.-х. инст. 2 вэр.
- 5) Петроградский Электротехнич. институт 1 вэр.

Нижегородский Губпрофсовет.

- 1) 1-й Моск. Госуд. Универ. 1 вэр.
- 2) Московск. Институт Нар. Хоз. имени К. Маркса 1 вэр.
- 3) Московское Высшее Техническ. Училище 1 вэр.
- 4) Московский Институт Граждан. Инженеров 1 вэр.
- 5) Московская Горная Акад. 1 вэр.

Екатеринбург Губпрофсовэт.

- 1) Петроградск. с.-х. Инстит. 2 вэр.

Чуваш обласыысэ профсовэт.

- 1) Московский Зоотехнич. Институт 1 вэр.
Тунэмаш пураш шонышо мари шамычлан тидым шынчаш күлэш. Нинэ вэр эртак марилан пумо. ВУЗ-ышко тунэмаш пураш шонышо мари рвэзэ шамыч Марисэкцияшкэ (Марисекция при ОНО) заявлиям пуышт. Тидэ заявлиям Марисекция дэнэ Губсовнацмэн альэ Усов-

*) Моско губэрнаштэ мари укэ гынат, Москошко турло губэрна гыч развэрстка дэч посна тунэмаш толшо мари лийыт, садлан Моско губпрофсовэтлан 6 вэрым пумо. Тидэ 6 вэрым Наркомпрсысо Марибюро губэрнаштэ развэрстка налын кэтдыме толшо мари шамыч дэн Москошто илышэ шамычлан пуа.

нацмэн ончат. Заявления пушо йың ВУЗ-ышко тунэмаш колдаш йора гын, Губсовнацмэн командировка кагазым йодын, тудым Губпрофсовзэт альэ Упрофсовэтыш колта. Вара Губпрофсовзэт пумо командировка дэнэ ВУЗ-ыш тунэмаш кайман

Моло ВУЗ-ышко развэрстка дэч посна пураш лийэш. Тыгай ВУЗ шамыч Моско дэнэ Пэтроград-дыштэ вэлэ огыл, моло олаштат улыт. Нинэ ВУЗ-ыш развэрстка дэч посна пураш шонышо заявлениям возэн, тўрло докумэнтим пыштэн —мэтрик, салтакышкэ йодмо докумэнт (учетная карточка) тунэммыжэ нэргэн, кок фотографич. карточкым, командировочный докумэнтим (уло гын), удостоверитлымэ анкэтым ВУЗ-ын приэмный комиссиалан пуат.

Тунэмаш пураш шонышлан развэрстка укэ гын, Воисполком дэч удостоверениям, Вол'ячэйкын кагазым (отзыв) налаш кўлэш. Губэрнасэ, Областысэ, Уездысэ РКП-ын РКСМ-ын Комитэт дэнэ, Профсоюз пумо командировкы дэнэ тунэмаш мийшым район дэн (с соблюдением районирования ВУЗ) чылаштымат ВУЗ-ыш пуртат.

Зайавлэниам 1 июнь дэнэ 5 август коклаштэ вэлэ налыт. Тунэмаш пурышылан 15 август дэнэ 1 сэнтябрь коклаштэ „испытание“ лийэш: руш йылмым, политграмотым, математикым, физикам-кыда-

лаш школышто (II ступэнь) туныктымо нарэ шинчаш кўлэш.

Саддэнэ ВУЗ-ыш тунэмаш пураш шонышо мари шамычлан чот йамдылалт шогыман. Рабочий факультэт пытарышым испытаниа дэч посна пуртат.

Тунэмаш шонышо шамыч, Мари сэкцияшкэ вашкэрак зайавлэньым пуза! ВУЗ-ыш пурышаш марилан пуумо развэрстка йара ынжэ код! Тэнэй кузэ-гынат ВУЗ-ыш пурышаш развэрсткам марилан тэмыман! Тугэ ыштэна гын, вара вэскана ВУЗ-ыш пураш марилан кугу развэрсткам йодаш лийэш.

Вэрысэ мари сэкция шамычын тидэ пэш кугу пашашт. Тунэмаш колтышаш йыңым погэн, сайын ойрыман. Марилан полшаш шонышо йыңым ВУЗ-ыш колташ кўлэш. Ты мартэ ВУЗ-ыш тўрлэ йың колдалтын. Иужыжо тунэм лэкмэгэ, сайрак вэрым кычалын, мари кокласэ паша дэч ёрдышкэ кайэныт.

Марилан пуумо вэрышкэ тыгай йэным колдаш тунэлына гын, мэман марийын нигунамат тунэмшы йынжэ огэш лий. Саддэнэ развэрстка дэнэ ВУЗ-ыш марилан полшаш шонышо мари шэмэр крэсаньык рвэээ шамычым колтыман. Тыгай йың вэлэ, тунэм пытармэгэ, марийын ылыш сайэмдаш полшэн шога.

Наркомпросысо Мари Бюро Вуйлатышэ **А. Кедрова.**

Тунэмаш колдыза.

Мари калыкын эркыж кызыт моло калыкын гайак, садлан ожнысыла шып гына комга ўмбалнэ кийаш огэщ кэлшэ.

Мэмнан тунэмшэ йыгна пэш шагал. Тунэмшэ йыг дэч посна мэ волгыдо, сай ласка илышым вашкэ ыштэн огына кэт. Мыланна вэс калык толын ыштымым вучэн кийман огыл. Вэс пошкыдо калыкын ышкэнжынат пашажэ шуко уло. Нуно мэмнан дэк толын мари йылмым шинчыдэ, уло чонышт дэнэ пижын мари коклаштэ пашам ыштэн огыт кэт. Нунылан гына ўщанаш огэш лий. Мыланна пэш чотшо ышкаланна эңэрташ кўлэш. Садлан ышкэнан кокла гыч паша йыным йамдылаш кўлэш.

Мыланна могай паша йыг кўлэш.

Мыланна тўрлө пашам ыштэн моштышо тунэмшэ йыг кўлэш. Мэмнан тунэмшэ коклаштэ, шукужо изи школышто туныктымо пашам, изишак мландэ пашам шинчышэ вэлэ улыт. Тўрлэ кугырак школышто туныктэн кэтшэ, мландэ пашам сайын шинчышэ рэмэслалан тунэмшэ, айдэмэ дэн вольыкым парэмдэн кэтшэ, коопэратив дэнэ моло пашам шынчышэ йыгна, мэмнан коклаштэ йбршэш укэ улыт. Садлан пашазэ йыным йамдышашлан лийын, ийын шкэнан коклагыч шуко рвэээ шамычым тўрлө школышко колтэн шогаш кўлэш.

Мари коклаштэ тунэммын пайдажым умлышо пэш шагал улыт. Мари калыкын илышыжэ пэш соптра гынат, садак шўкшэ пёртшө гыч орьлэн кайымыжо огэш шу. Мыландэ пашам ўмыржэ мучко ышкэ кидшэ дэнэ удыркалэн йүдкэчэ ышта гынат, тэмын илаш ситышэ киндэ огэш лий.

Турлө машиња дэн, тунэмме почэш куштылгын мландэ пашам ыштэн, шуко киндэ погаш лий—шашым тудо огэш шинчэ. Ышкэ пычкэмышыжлан вэрчын, шочшыжымат вэлэнжэ ашнынэжэ, тунэмаш тудым огэш колдо. Кодшо ийын Шэрнур туныктышо йамдылымэ пэдтэхникумыш 30 мари рвэзым тунэмаш налаш кўлэш ыльэ. 1 сентябрь дэч ик арња ончыч тэхникумыш чылажат 22 прошэниа вэлэ пурэн ыльэ. Садлан коклагычышт ойрэн налаш ыш лий, чыланыштымат пурташ вэрэштэ. Тунэмаш пураш шонышо тэхникумыш шуко лийыт ыльэ гын, ончыко сай паша йыг лийышаш шамычым гына налыт ыльэ. Тидэ пэш куанышаш паша огыл.

Рвэээ шамычым тунэмаш колтымо нэргэн, калык лонгаштэ, погынмаштэ, тўрлө моло вэрыштат ойлэн кошташ кўлэш.

Куго школышко тунэмаш тўнгалмэ жаплан чылажэ кок тылзэ утларак гына вэлэ кодын. Куго школышко тунэмаш пураш толшо шамыч дэч шинчымыштым йодыштыт экзамен шот лийэш. Тунэмаш

кайаш шонышо шамычым ондакак
изиш туныктэн шогаш кўләш.
Чыла тунэмшә мари шамычлан
тидә пашалан сайын пижашышт
кўләш. Марий калыкым сай, вол-
гыды, ласка илышышкә лукташ
шонәна гын, мыланна тидә паша-
лан чын пижаш кўләш.

Иалысә учитәль шамычлан ту-
ныктымо рвэзыштым; тунэмаш
колдаш пижаш кўләш. Тунэмшы-
на шуко лийыт гын, мә вашкә сай
иышыш ләктына.

И. Агачев.

Школа, клуб пёртдам кәнгәжымак ачалкалыза Сай илыш--тунэммаштә.

Мари кокла гыч.

(Кокшамары йал, Чебоксарск. у. Чуваш область).

Мәмнан Кокшамар йалысә II
ступень школа почылдмылан тәнэй
июнь тылзыштә 5 ий лийәш. Рево-
люция лиймәкә, калык погынән
тыгай пунчал мутым ыштыш: „Ку-
гужа қидыштә илымә годым мә
мари шамыч пәш кугу пычкәмыш-
тә илышна. Кызыт мыланна, вол-
гыдо корнышко ләкташ кугурак
школам почаш кўләш. Школам
почаш кызытак оксам погаш кў-
ләш“.

Кок тылзә гыч, школа почаш
йалыштә ойрымо комитәт 5000
тыгәм погыш. Ик ий эртымәкә
мари шамыч шкә коклаштышт
оксам погән школалан кок пача-
шан пёртым ыштышт. Пёрт ышты-
мә 10000 тәнгәшкә шуо. Чылажым
школалан 15000 тәнгәм погалдә
(кызыт окса шот дәнә 900 миллиард
лийәш).

Варажым тидә школалан „То-
пор“ манмә чодыра паша трудо-
вой артель шуко полшыш. Кызы-
тат тудо школылан „шеф“ лийын
шога: ачалкала, кнагам наләда, ту-
ныктышо шамычлан полша.

Тидә II ступень пёртыштак „На-
родный дом“ дәнә „Фельдшерский
пункт“ почмо. Нунылан йалысә
коопэратив шамыч: „Топор“, „Кок-
шага“, „Пахарь“ мари ушәм пол-
шән шогат Калыкат киндым, ок-
сам погән, пуум йамдылән—эрә
полшән шога. Калык погынымаш
пёртыштә (народный дом) спәк-
такль, концэрт и моло погынымаш
лийәш. Погымо оксажә школалан
кайа.

Школалан $3\frac{3}{4}$ дэсатина млан-
дым пумо. Адак казна гыч 19 дэ-
сатина мландә налмә, чылажә
школын $22\frac{3}{4}$ дэс. мландыжә уло.

Школышто тэнэй туныкташ тўнал-
мә годым 80 тунэмшә ыльыч.

Рэдакция тыгә каласа: Моло
вэрысә мари шамычат, чэркым

ыштылын, ачалқалән, вольыкым
шўшкылын кумалын аңыргән ки-
мәшкә, тэат Кокшамари шамыч-
лак школам йаләшта тыгак почә-
дыза.

Илыш корно.

Тўнья мучко, кэрәк кушко
ончалат гынат, нигәланат ласка
илыш укә. Пўтынь илышә, чонан
шўлышан шамыч: айдәмыжат, воль-
ыкшат, кайыкшат, полган шукш,
шыға, кол, копшаңгә, шудо, пу-
шәнгә—нигәат, чыла шочын ләкшә,
чыланьәк кушкын шумаш укә.
Кәчә йыда шўдо дәнә, тўжәм дәнә
нә коләнак шогат.

Нинын кокла гыч ән вийан,
куатлә, йоным мушо, чойажә вәлә
илән кодәш, молыжо пытәнак мийа.
Аңражым ондалат, ньюмрижым
пизырат, чэрлыжә шкә кола, мош-
тыдымыжо шужән кола. Шукыжо
годым мә тидым шижмашат укә,
ушәшат огәш воч; сайрак йырваш
ончәдылаш тўналат гын, тунам
ижә палән налат. Лачак шочын
ләкшә чыланат илән-кушкын шуут
ыльә гын, тўньаштыжат мо лийәш
ыльә. Тынаржым шоналдәт да,
өрәт. Шонән очыза, йужо ий го-
дым тўрльө шукш вәлә шарлән
кайа, уло киндым пытарән кәтыт;
йужо ий ўвра мойын талышнән
кайа да шўлашат йосо вәлә лий-
әш. Ик мужур колья талукуышто

23,000 нарә колья лин кәтыт (ко-
лья талуклан 5—6 кана игым ышта,
игыжә эрә 7—12 лийәш).

Ий почәла пўтынь шочшо кин-
дым ўдәт ыльә гын, мыландә ўм-
балнә ўдаш ситышә вэржат огәш
код ыльә. Вигак олән пуаш, шо-
чын вочшо чыланат илән, кушкын
шуут ыльә гын, мыландә ўмбалнә
вэрәт огәш ситә ыльә.

Садлан тўньяштә чыла тўрлө
чонан илышә шамыч эрә кучәдал-
мә сәмын, иктә—вәсым пизыраш
төчән, вийәш илаш толашат. Шукш
саскам пытара, шукшым кайык
кочкәш, кайыкым моло пытара.
Кайык шыға... вәлә огыл, пўтынь
чонан, чыла илышә, тугак тола-
шән илат. Шурным куштыра пизы-
ра, мотор саска пушәнгым—кўл-
дымаш пушәнгә пизыра.

Иўвалан кодшыжо пылнән,
кошкән пыта; вуйым нөлдак кәтшы-
жә, ончык пуршыжо вәлә вольан
кушкын кәтәш. Мый талә улам,
молодәч ом лўд, манын кәтшә ни-
гәат укә: эрә вәш-вәш лўдынак
кийат, эрә ньюмрилан ибсыжө то-

лэш, лачак куатлэ гына, тидэ сар-
илыш гыч лэктын кэтэш.

Тыгай илыш корным, куатлэ
вэлэ илэн кэтэш манмым, рушла
„закон естественного отбора“ маныт.
Тидэ закон нэргэн пэш шуко
ольаш лийэш ыльэ да, кызыт
кугун огына ольо. Утларак шин-
чымэт шуэш гын, иктажэ тунэм-
шэ йың дэч, учичыл дэч йодса.

Тыгэ пүтынь чонан—илышэ
нэргэн ольымэгэ, ындэ лач айдэ-
мэ нергэн ойлымо шуэш.

Айдэмын илыш корныжо моло
чонан дэнэ ик шот гайак, тугэ гы-
нат, айдэмэ моло чонан дэч ушан,
садлан тудын өртөмышыжат уло.

Вий дэнэ шотлаш, айдэмэ мо-
ло дэч нумри, саддэнэ кучэдал
мойын молым сэгэн огэш кэт,
вэс йёным мумо дэнэ гына тудо
куатлыш лэктын, молым сэгаш
түнгалын. Кугун түнэмшэ цамыч
тыгэ ольат: ожно годым моло па-
тыр (пирэт, маскат, имньэт, и мо-
ло) лонгаштэ, адак йүштыштэ,
шужэн илэн айдэмэ пэш шуко
йёсым ужын, орланэн илэн. Тудо
ожно кызытсэ дэч пэш агра ул-
маш, нимоамалымат ыштэн мош-
тэн огыл. Сурт-пэчыжат, вургэм-
жат укэ улмаш, кочкаш-йүашат
ыштэн моштэн огыл-чылт вольык-
ла, ир-кайыкла пушэңгэ вуйышто,
кэлгэ корэмыштэ шылын илэн.
Кылмэнат ончэн, шужэнат ончэн,
вэсын пизыраш точымымат ужын-
шуко нужнам ужын. Пытышыжэ
пытэн, кодшыжо кодын: агра дэн
нумырижэ—йон мудымыжо пы-
тэн, йёным мушо дэнэ куатлыжэ
илэн лэктын. Түрлын—турлын амал-
калэн, йёным кычалын, айдэмэ ты-
нарыш шуын.

Йён мумыжо рушла орудья-ки-
дэш ўзгар кучымо лийэш. Пэш
ожныжо айдэмэ кидышкыжэ нимо-
гай ўзгарымат налын моштэн огыл.
Айдэмэ кидышкыжэ ўзгарым (той-
ам, кўым, пушэңгэ вожым и мо-
лым) налын моштымэкшэ, тудо
вийан ир кайыкымат сэгаш түн-
галын.

Тидэ жапыштэ гына айдэмэ
ир кайык дэчын ёрльэн.

Кызыт айдэмэ дэчын вийан тү-
ньяштэ нэгэат укэ. Пирым, мас-
кам, полган молымат пычал дэнэ
мўндырчынак пуштын кэтэш; им-
ным ушкалым, сэгымэ огыл, тар-
зыш савырэн шканжэ пайдалан
ашна.

Кызыт түрльё-түрльё машинам,
прокотым, күртнё корным, авто-
мобильым, аэропланым, электри-
чэством, радиотелеграфым, түрльё
молымат—чыла айдэмэ кычал му-
ун, шонэн луктын, шкаланжэ пол-
шыкта. Нужнам ужын чылажланат
тунэмын. Кызыт айдэмэ нимодэ-
чат, ом кэт манын, чакнымаш
укэ.

Ындэ шкэат ужыда, тыгай па-
шалан кугу вий огэш күл, лачак
уш—кылэт йён мумэт күлэш.

Садлан кызыт айдэмэ ушыж
дэн вийан. Моло чонан—илышэ
шамыч вийан, йёным мушо, чойа-
жэ вэлэ илэн кэтэш.

Тидэ ольыма гыч, илымэт шуэш
гын, илэн мошто, йёным кычал
мошто.

Ындэ тынарэ ольымэмжэ такэш
ынжэ тол ыльэ. Кузэ гынат он-
чык лэкташ йёршө, ушым утларак
погаш, йёршө корным кычалаш
күлэш. Вара кузэ тудо корным
муаш лийэш?

Кызыт шуко йың тунэмаш күлэш маныт. Вара кузэла тунэмын вашкэрак пөлганжымат ыңлэн палаш? Тидэ шөмаклан тыгэ манаш возэш: мэмнан школаштэ эртак мут дэнэ, книжка дэнэ шукак йыңым туныкташ огэш лий. Полганым йың шкэ ужын онча гын, шкэ ыштэн онча гын, тунам ижэ вашкэ ыңлэн кэтэш. Садлан йужунама шыгыр йөсө ужмат пайдам пуа.

Айдэмэ нигунамаат йөсым уждэ ила ыльэ гын, альэ маркэат вольык дэч шукак ончык кайэн огэш кэт ыльэ.

1921 йысэ нужна ийат калыкым туныктыш. Кызыт чыла вэрэат шуко пасуым (многополье) ыштэн илаш туналыч.

Эн ангражат „ай—ай ушэм чот пурыш“ манэш. Тэвэ тынарыжым ыңлымэкэ, икшывыдам туныктымыда шуэш гын, шонэн мошташ, йөнум кычал муаш туныктыза. Тидым кузэ ыштыман, кузэ кэтман манын изиш öрын шогалаш йөршө пашам пуаш күлэш, вара тунам ижэ вашкэ ыңлэн палэн налэш, кэрэк момат вэс йың полшыдэ ышкэ ушыждэнэ ышташ туналэш.

(Ончыкжо лийэш).

Ындэ тынар ольымэм шогэш толдымым оля манын шонат дыр.

Укэ, вэс корныш шогалын, вэс у корнын майакшым ончыктэн пунэм.

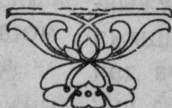
Мари калык чылажат пэшак куным муушак она ул, садлан сай илыш корнышко йөсым—шыгырым йатыр ужын вэрэштына. Ончыл гоч шыгыр толшашым шижын, йамдылэнак шогэт гын, шыгыржат тунарак пэш нэлэ огэш лий. Садлан көра, тидым лудшо—шамычлан, айста пырля изиштидэ нэргэн шонэн ончэна, ала иктаж йөнум мууна маннэм.

Кызыт мэ машина саманыштэ, чот тунэммэ саманыштэ илэна.

Моло турльо калык чыланат мэмнан дэч утла тунэмшэ улыт, куным мушо улыт.

Тыгай тунэммэ саманыштэ, кызытшат пэш шэнгэлан кодын улна, үмбачшэ ончыкшат тунэмдэ кодына гын, йумалан кодшо пушэнгэ гай пыльнэн, кошкаш толашышыла начар уда калыкэш вэлэ кодына. Садлан, илаш шонышо калыклан тунэмын моло калыкым поктен шуун, нунын дэнэ төр лийаш күлэш.

Иванов Н.

Нок йолэшкэ.

(Мари илыш гыч).

Май тылзэ. Пэш мотор кэчэ шога. Альэ тэңгэчэ гына пэш сай лэвэ йүр йүрын кайыш. Чыла тўньа угычын ылыжмы гай. Пушэңгэ шамыч нөргө, ныжылгэ-ужар лыш-таштым, шарэн куанэн, уло оғышт дэн шўльымо гай, шаралдын шогат. Олыкыштэ йүр дэн мушкылт эрнышэ ужал шудо рың шогалын, шокшо кэчылан куанэн, ўчашэн кушкыт.

Түрлө шыңга, лывэ, копшаңтэ, шамыч тышкэ—тушко чөңгэштылыт. Чашкэрла лөңгаштэ пушэңгэ коклаштэ, олыкышто, ага ўмбалнэ, пылпомышто түрлө кайык шамыч чарныдэ ышкэ сэмынышт куанэн мотор кэчым, чыла тўньам моктэн мурат. Чыла тўньа йывырта, чыла тўньа ила.

Кугорно дэн ола вэкыла, тупэшышт киндэ мэшакем сакэн, кидэшышт тойам тойалэн, ончыкыла пўгырнэн, эркын кок йың ошкэдат: иктыжэ—пөрийың, вэсыжэ—ўдарамаш. Нуно Озаныш, пўнчо монастырыш сорта чўкташ кайат. Пөрийыңжэ Лавра—сола Тымапи, ўдырамашыжэ Куп шэңгал Кузман ватэ—Опинья кува.

Тымапин ватыжэ шукэртсэк шинча коштэн толаша. Тымапи шуко вэрэ мужанчэ шамыч дэкат коштын ончэн. Түрлө отэш комбо дэнат, лудо дэнат, чортан дэнат, мэраң дэнат, кумал ончэн. Ватыжэ тёрланымаш укэ. Ситартышыжым кызыт икшывышт шамычынат, ышкэнжынат шинчашт но-

лэн шогаш тўнгалын. Тыгыдэ сату дэнэ коштшо Бэкмулла дэчат ала могай шинча эмым налын шўрчалэн толашэныт-укэ парэмме ок кой, чотырак вэлэ пужлымыла чучэш.

Кызыт тудо кумло мэңгэ коклашкэ пэш талэ мужаңчэ дэкэ мийэн толын. Тушто мужаңчыжэ ши окса дэнэ вўд вошт онча манэш. Тымапи ватыжын шў йыргычшэ пытыртыш кугу ши тэңгэм намиэн. Мужаңчэ пэш раш ужын. Осал пошкудыжымат каласэн пуэн, пэлэ чўктымэ шыштэ сортам кондэн чыкышымат, шувырчык муным кондэн шуышымат — чылажымат ужын. Тымапим пошкудышт шамыч тыгэ осалэш варэныт улмаш. Тидэ осал гыч эрнаш, Пўнчо Монастырыш кайэн йэвато-мучыниклан сортам чўкташ шўдэн колдэн. Кызыт Тымапи тидэ мут почэш ошкылэш.

Опинья куван пашажэ тыгайэ. Ымаштэ кэңгэж гоч йэшыжгэ удыртыш дэн пэш толашэн улыт. Кызыт изыжат кугыжат—эргыжэ, шэшкыжэ, уныкашт шамыч йөраш варнэн улыт, нигузат өрлээн огыт кэт. Опинья куват мужаңчэ дэк коштэдэн. Сотнурыш, у йумыш кумалаш коштэдэн. Шотлан толын огыл. Кызыт ындэ Тымапи кугыза сэмынак мужаңчэ мут поштэк Озаныш Пўнчо Монастырыш кумалаш кайа.

Кэчэ пэш ырыкта. Иолэшкэ корно йың шамычэм нойэн улыт, тока ошкэдат. Логарышт пэш кош-

кэн ала мо-коктынат шып нимо мутланыдэ кайат. Корно воктэн пистэ шога. Пистэ лувалнэ ужар сайрэм. Тушто пушкудо нөргө шу-до кушкэш. Тидэ пистэ иктажэ кутло—шымлу ий тыштэ ўмылым ыштэн, эртэн кайшэ шамычлан каныш вэрым пуэн шога. Тудо тўжэм дэнэ тыгай орлыкан, пильнышэ, тўнчыгэн шушо марий шамычын кумалаш коштымым ужын.

Корно йың шамычэм тидэ пистэ дэк шутат „ой—ой“ изишак йолым кандараш вэрэштэш ала мо манын котомкаштым кудадын канаш шинчыт. Изишак шўм—кыллан киндым пуралшаш“ манын кукшо киндым луктын кыдыр-кыдыр пураш тўчат. „Тыйат нимогай йөр—варымат налын отыл ужат“ манэш Тымапи.

— Укэ. Налашыжат нымат укэ да. Изи ушкална лин гынат, нимо шөржат укэ. Шэшкэ локтыл ыш пытарэ мо. Шыжым имнылык шудым да мойын шыпак пукшаш тўчыльё. Ушкэл эвэтлыш кайыш. Кырмэ кылда кочдымо лийэ. Шорыкйол дэч варажэ эрэ йара кырмэ кылда ўмбалнэ шогашыжэ вэрэштэ. Вара шошым пэш нольдыктэн толашыш. Кызыт тулэ гай вэлэ, тока энэртыл коштэш. Ындэ йол лўвал кочыш дэн эркын-эркын вийым погадыр“ манэш Опиња кува.

— „Нэмнанат тыгак шол. Ушкэлна лийын гынат нимо шөржат укэ. Пырэзыжлан огэш ситарэ, садлан мыйат корнышко нимо йёрымат налын ыжым мошто. Эй, ожнысо илышым шонэт да, илымэтат огэш шу. Ожно мыландэ

ток, вольык ток киндэ ток—чылажат ток ыльэ. Кызыт ындэ саманжат пужлыш ала мо“ манэш Тымапи.

— Ындэ йумо кудалтэн. Кудалдыдэжат вэржэ укэ шол. Самырык шамычшэ—салдкыштэ да мойын коштэдэн толшыжо—йумо укэда мойын вэлэ манын кошташ тўналын улыт да. Кунам пуро илыш толшаш“ манэш Опиња кува.

Кыдыр-кыдыр кукшо киндым пурын шинчат.

— Ончо пистэ тараканат лэктын манэш Тымапи.—Ындэ чыла чонан тарванэн, илаш тўналын. Таракан манмаштэ нэмнанат таракан пэш шуко уло“ манэш Опиња кува.

— Таракан кэн укэ—мэмнанат шуко уло. Тараканын лиймыжэ сай. Таракан ок лий гын, вольык ок тўльё, манэш ыльэ авай“ манэш Тымапи.

— Тидым мыйат колынам шол. Пэктэрэк ватэ йыгайат тыгак ольа ыльэ. Садлан мыйат шэшкым пэш тунықтэм-тараканым ит лўдыктыл, онай вэрэш пукшаш туныкто, вара кочышышкат ок вэл, могырымат ок коч манам—манэш Опиња кува. Адак кудыр—кудыр кукшо киндым пурит.

— „Адак эркын ошкэдэна“ манэш Тымапи.—Ошкэдыдэ ок лий“ манэш Опиња кува. Котомкаштым чийатат „ой-ой“ шотылык шуын гынат орланаш пўрымо уло ужат манын, эркын кынъэлын адак чотырак пўгыргэн ола вэльшыкыла сыптыр—соптыр ошкэдат.

Аза ончымо нэргэн.

Мари ўдырамаш икшывым ни-мат ончэн огэш мошто. Садлан лийын мари икшывэ вычкыж йолан кугу мўшкыран кушкэш. Тыгай икшывэ кугу лиймэкшат шотан, таза огэш лий.

Азам пэш шуэн чывылдат. Аза изиш вэлэ йукум лүктэш, тудым рүпшаш тўналыт.

Рүпшымэкэ азан вуйжо агырга да шыплана, мари ўдырамаш рүпшымэ кэлша манын шона. Рүггалдымэкэ кугу йынг вуйат агырга, азанат тугат. Мэмнан мари ўдырамаш азалан посна вургэмьм огэш йамдылэ, а шўкшэ лапчак дэн, альэ лавран тувырден азажым пўтыркала.

Лавран лапчык дэн тувыр аза могырым кочкэш, садлан лийын ласкан малэн огэш кэт.

2-3 тылзаш аза лан шўжэрым пукшаш тўналыт, 3-4 тылзашлан пучымышым, киндым пурын лапчыкышкэ оптэн пукшат. Азалан магыралдымэ сэмын чизым пуат, альэ лапчык чизашым шупшыктат. Мончашкэ намийэн кугу йынглак тудым вынбык дэнэ кырат.

Чот магыршэ азам ийа варэн, шуко кочшо азамкок чонан маньт.

Ийа варэн манын мужагчэ дэкэ коштын, турлө кўлэш ок кўл эм шотым йўктат. Кок чонан манмэ азаштым мончаш намийэн кырэн туйэштарэн пуштыт.

Аза шинча нолэн шога, коршта гын, тудым нэргэ лийын маньт.

Тудо нэргэ огыл, азам лавыран ашнымэ дэн лийэш.

Магыршэ азам эмлат. Корка дэн вўдым налын омса кылым ўстэл угылым, тул вондым шўал дэн аза шўргым мушкыт.

Кунам омса кылдэн, ўстэл угыл чиста лийман?

Тидэ эмлымэ огыл, чэр пижыктымэ вэлэ. Мариын аза ончымо шотшым чылажымат возэт гын, пэш шуко лийэш.

Азан ватэ! Азатым сай, чэвэр, таза лийжэ манын куштынэт гын, тыгэ ончо.

Аза-пўтырымэ вургэмэт чиста лийжэ. Лавыргымэкшэ сай муш. Азат шалын, шорын гын, туманак ўшт, лэвэ вўд дэнэ муш. Кўйшэ вэрэшыжэ, парэмаш парэнгэ ложашым шавэ.

Ару аза шып кийа, огэш магырэ. Лавран кид дэнэ азам ит кучылд. Чизым пукшымэ дэч ончыч, чизэш малшэ шўрым лўштэн кышкэ, кидэтым муш. Шопо кочкышым ышкэ ит коч, альэ кўчымэ—шолдыдымо шўрым азалан пукшэт гын, тудо пушкэдаш тўналэш.

Арньалан азам шагалжэ ик кана мушдэ ит код. Азам пэнггыдын ит пўтырэ, могыржо шумэш. Кимыжэ годем савыркалэ; от савыркалэ гын, ласкан огэш кий, могыржо шумэш. Чот волгыдо вэкэ шўргыж дэн ит пыштэ. Аза малымэкэ чот лўшкыман огыл. Аза лўдшө лийэш и малэнат огэш кэт. Азалан посна вакштышым ыштэ.

Азатлан чизэтым жап дэн велэ пукшо: изижэ годым 3 сагат гыч, йўдым 3-4 сагат гыч. Шот дэч посна пукшэт гын, укшынчаш тўналэш, мушкыржэ коршта. Азат пўшкэдэш, укшынчэш, шорын огэш кэт гын, шагалрак пукшо.

Эрэ кок чызэдымат пукшэн шого. Мўшкыранэт годым азалан чизэ пукшымэтым чарнэ. Чизыштэт шөр укэ, альэ таза от ул гын шолдымо ушкал шбрьшкэ пэлыжым шолшо вўдым пыштэн пукшо. Аза пукшымо путилкатым эрэ аруын мушкын кучо. 6 тылзэ эртымэшкэ азалан вўдым йуктыман огыл.

Шэм киндым и моло нэлэ кочкышым азан 8 пўй лэкмэшкэ пукшыман огыл. Идалык тэммэшкэ азалан чизэ пукшымым ит чарнэ. Изи азалан чизэ пукшымым кэнэ-

жым, шокшо кэчыштэ чарныман огыл. Азам вийэш малдаш тōчыман огыл. Азат магыра гын можо гынат коршта, ончашэт кўлэш. Азам чывылдымэ дэч вара ижэ пукшо.

Азам лавыран кўварыштэ ит нушкыкто. Аза вуйышто лыгэ шуко гын, ўым шўро, иктажэ сагат эртымэкэ, вуд дэн муш. Кэҗэжым азам шыҗа пэш аҗыртара. Шыҗа чэрымат пижыкта. Садлан лийын аза малымэ вэрым пўрдаш, шыҗалыкым ышташэт кўлэш.

Азат чот чэрланэн гын доктыр дэк, альэ фэльдшэр дэк наҗгайэ.

Маҗ и ватэ, азатым тидэ возымо почэш ончэт гын, икшывэт чэвэр, таза кучкэш.

Эшкына.

Пөртдам мушкын кучыза. Вургэм дэн шүргэ шовычда эрэ—чиста лийжэ. Эрэ илыш, чэр дэчын арала.

Коммунист партия вуйлатышә комитетысә ЦК РКП (б.) мари секциян пашажә.

(1922 ий 1 январь гыч—1923 ий апрель кокласә).

Москосо Марисекция почылдымылан 2¹/₂ ий тәмә. Тидә секциям 1920 ийыштә Озан олаш мари коммунист шамыч погынымаштә почаш ыштышт.

Моло калык дән тағаштарәт гын, мари калыкын йылмыжат и илиш шотжат вәсә. Марий шукужо руш йылмымат ок шинчә. Садлан лийын мариийым марла йылмә дәнә туныктәт гын вәлә чыла тудо умла. Садлан Совәт, партия пашам и молымат мари йылмыдән туныктәт гын вәлә, мари чыла умла.

Ожно кугужа дән поян власть годым, туныктымо олмәш мари калыкым чот пызырән, орландарән гына ашныш. Совәт власть пұтынъ шәмәр калыклан кугу эркым пуыш.

Октябрски рэволюция Мари областым пуыш, тўрлә школа шамычым почо, тўрльә сәкция почылдыч, кнага газәт, журнал ләктәдат.

Мари калык каклаштә партия пашам ончыко колдышашлан лийын, Марисәкция почылдо. Тидә сәкциям 1920 ийыштә Озан олаш 1-сә Мари коммунист погынымаш конфэрәнция почаш ыштыш. Ончычшо Марисекция огыл Марибюро ыльә. Тидә Бюрошто кум члән ыльә: Бутәнин Н. Ф., Чәрняков С. А., Эшкинин А. К.

Садлан Моско Марисекцият, партия пашам иканаштә пәш чот ончыко колдән ыш кәт. Кызыт Марисекция Красноуфимск, Уфа, Бирск, Озан олаштә улыт.

Сәкциям Вятка, Яран, Уржум олаштат почаш ыштымә. Вашкә Моско Марисекция тушкат йыгым колда. (Яран олашкә колдымо).

Партия паша пәш чот ончык кайшашым, 1921 ийысә нужна ийат шуко чарыш. Адак „НЭП“—у экономичәски политикат мәшайыш.

Мари калык эртак йаллаштә ила, садлан лийын партия паша, совәт паша мари коклаштә ышташ нәлә. Тугә гынат Марисәкция ий утларак коклаштә тыгай пашам ыштән.

Пашачә шамыч йамдылымә.

Мари коклаштә тунәмшә партийный шамыч шагал улыт. Садлан лийын Сәкция тўрльә партийный школылашкә мари коммунист и бэспартийный шамычым колдән шогыш. Озан оласә партийный школаштә мари группа почмо. 1921-1922 ий коклаштә Марисәкция **Свердловски, Университет трудящихся Востока, Зиновьев партийный университетлашкә** 18 мариийым пуртыш.

Вәрласә сәкция шамыч губәрна дән уездсә партийный школылашкә

40 мариым колдэныт. Озанысэ партийный школасэ мари группа 55 йышым туныктэн луктын.

Моско Марисэкция 1922 ийыштэ Бирск олаштэ 25 марилан партийный школам почнэжэ ыльэ. Туныктышо дэн окса укэлан кёра тунам почаш ыш лий. Озан сэкция кўчык—14 кэчэ туныктымо курс гыч 27 мари шамычым, тылзэ туныктымо партия курыс гыч 30 мари йошкар салтакым туныктэн лукто.

Тидэ дэчын посна сэкция шамыч адак тўрльэ моло университе тыш мари шамычым туныкташ колдэныт.

Сэкция почмаш.

1921—1922 ий коклаштэ 3 мари сэкция ыльыч:

1) Озан оласэ Марисэкция (1919 ийыштэ почмо).

2) Бирск оласэ Марисэкция (1920 ийыштэ почмо).

3) Красноуфимск Марисэкция (1921 ийыштэ почмо).

Чыла секция шамычат ик сэмынак пашам ыштэн ышт кэрт.

Бирск оласэ сэкция 1922 ийыштэ пэтырныш, угычын дэкабрь тылзыштэ почылдо. Тушто кызыт ик йынг пашам ышта.

Башкир Рэспубликасэ мари коклаштэ партия пашам ышташ, тэ нэй январь тылзыштэ сэкция Уфа олаштат почылдо. Вятка губэрнасэ мари коклаштэ партия паша ышташ, 3 инструктор шамыч шогалдаш ыштымэ (Вятка, Уржум, Яранск олалаш).

1922 ийыштэ июль тылзыштэ Чуваш Областьыштат инструктор шогалдымэ ыльэ.

Ц. К-сэ Марисэкция мари рвэзэ коклаштэ паша ышташ Вятка, Красноуфимск, Бирск олаштэ мари инструктор гыч шогалдынэжэ ыльэ.

Мари кокласэ паша ончымо.

1922 ий март тылзэ мартэ, Марисэкцияштэ ик сэкрэтарь вэлэ ыльэ, садлан вэрласэ сэкцияшкэ калазым колдэн гына вэлэ шогаш вэрэштэ. Вэрласэ партия пашам ончэн коштын виктарэн шогышашлан лийын, 1922 март тылзыштэ сэкцияштэ инструктор лийэ.

Партия пашам ончэн коштын, виктарэн шогышашлан лийаш 1922 ийыштэ сэкция йынгжым тыгай верлашкэ колдэн шогыш.

1. Март тылзыштэ инструктор Вятка, Яранск олашкэ мийэн кошто.

2. Апрель тылзыштэ инструктор Бирск, Николо-Березовкашкэ мийэн тольо.

3. Апрель тылзыштак сэкциян сэкрэтарьжэ Озан олашкэ мийыш

4. Сентябрь—октябрь тылзыштэ сэкрэтарь Озан ола дэн Чарлашкэ мийыш.

5. Дэкабрьыштэ сэкрэтарь Вятка, Екатеринбург, Красноуфимск, Николо-Березовка, Бирск, Уфашкэ мийэн тольо.

6. Февраль тылзыштэ издательство нэргэн сэкрэтарь Озаныш мийыш. Сэкция гычын мийэн коштын, ужын толдэгэчэ пашамат ончык колдаш огэш лий ыльэ.

1922 ийыштэ Красноуфимск оласэ сэкция вэлэ йаллашкэ лектэдэн коштын кэтэ.

Окса укэ дэн моло сэкция шамыч йаллашкат лэктэдэн ышт кэт. Кызыт моло сэкция пашачэ ша-

мычат лэктын коштын, пашам виктарэн шогат.

Партийный дэн беспартийный конфэрэнция 1922 ийыштэ тыгай мари конфэрэнция лийыч:

1. Уфа Губэрнасэ мари коммунист погынымаш.

2. Екатеринбург губэрнаштэ волыстылаштэ беспартийный мари конфэрэнция лийыч.

3. Пүтынь Екатеринбург губернасэ мари беспартийный конференция Красноуфимск олаштэ лийэ.

Тидэ конфэрэнцияшкэ 80 мари дэлэгат погынэн ылыыч.

4. Уфа губэрна волостылаштат беспартийный мари конфэрэнция лийыч.

Сэкция шамыч адак түрльэ школа, налог и моло нэгэн компания пашам ыштэныт.

РКП дэн РКСМ-ушэм и туныктымо паша.

Мари коклаштэ РКП (б), РКСМ ушэм шамыч дэн лудмо пөрт, школа шамыч пэш чотшо—1918—1920 ий коклаштэ шарлышт. 30 түжэм Урал-мари (Екатеринбург губэрна) коклаштэ коммунист партиаштэ члэн дэн кандидат 150 йыг ылыыч. Шужэн ий, у экономически политика, чистка дэчын варажым 60 йыг кодыч.

Кызыт Мариобласть дэчын посна РКП (б.) ушэмыштэ—200, РКСМ ушэмыштэ—150 иыг чоло улыт.

Умаштэ киндэ сай шочмылан кёра, мари коклаштэ партия дэн туныктымо пашат угычын куатлын ончык кайаш тугальэ. Чыла вэрэат икшывэ пөрт, лудмо пөрт шамыч почылдыт.

Рвэзэ шамыч РКП (б.) дэн РКСМ ушэмышкэ пурат.

Мариобласть дэчын посна, кок Мари Педтехникум уло (Красноуфимск олаштэ и Николо-Березовкаштэ—Башкир Республика) Тушто 165 икшывэ тунэмыт. Тэнэй шыжым Вятка олаш мари пэдтехникумым почаш ыштымо. 1 ст школа—80, сельско-хозяйственный артель—10. Адак мари шамыч шуко школам йал дэнат кучат. Мари ўдырамаш шамычат шуко вэрэ тунэмыт.

Шужышо шамычлан полшымо.

1921 ийыштэ пүтынь мари калык нужнам ужо. Тугэ гынат чыла вэрэ мари калык ик сэмын шужэн илэн огыт ул.

Пэш чот нужнам кэчэ лэкмаш вэлнэ илышэ (Екатеринбург губ., Башрэспублика) мари шамыч ужыч. Екатеринбург губэрна дэн Башкир Республикасэ мари йаллаштэ, йужо вэрэ 30-50% мари калык шужэн колэныт.

Тидэ коклаштат сэкция шамыч кугу пашам ыштышт. Мари икшывэ шамычлан пөрт, шужышо шамычлан столовыйым почыч.

Шужышо шамычлан полшаш сэкция шамыч түрльэ кнагам луқтэдышт.

Москосо Марисэкция тунам „Ойар, нужна ий“ и моло кнагам лукто. Шужэн вэрыш киндым нагайэн пуаш, Моско Помгол Коми-тэтыш сэкция йыгжым колдыш.

Пашачэ шамыч колтымаш.

Мари пашашкэ колтышашлан лийын, Мари Секция түрльэ вергыч партийный йыг шамычым по-

гыш. Мариобласть Партшколашкэ 7 йыным Унив. Труд. Востока гыч колдымо.

Армиа дэн моло вэрла гыч 12 йыным налын мари пашашкэ колдымо.

Секциан Москосо пашажэ.

Москошто тыгай сэкциа шамыч улыт: 1) Наркомпросышто 2) Наркомнацыштэ. ЦК-сэ Секциа эрэ нунын пашам ончэн, викторэн шогэн.

Идалык коклаштэ пўтынь сэкциа шамыч дэн, Мариобласть гыч толшо 14 кана погынэн паша нэргэн мутым пунчалыныт.

Наркомпросысо Марибюролан лудмо пөрт, школам мари шамычлан почаш күлэшым ышташ шўдымэ. Опчыкшо Пэдтэхникумышто заведующийлан партийный йыг лийышт ман мутым пунчалмэ. Москосо мари студэнт шамычлан кружок почмо. Озанэш коопэративный Мари Издательство почаш ыштымэ ыльэ. Тидэ дэчын посна шуко моло паша ышталдын.

Вэрлашкэ тыгай инструкция колдымо.

1. Мари шамыч коклаш „У Илыш“ журнал шалатымэ йэргэн.

2. Мари коммунист дэн кандидат шамычлан пэшкыдэ шогам ондак куралаш күлэш нэргэн (ранний взмет пара).

3. 14 кэчэ туныктымо партшколам йалэш почмы нэргэн.

4. Крэсаньык шамычлан школам, лудмо пөртым йал дэнэ почаш күлэш нэргэн,

5. Мари рвээ кокласэ пашам ончык колдышаш нэргэн.

6. Мари беспартийный конференциам погаш күлэш нэргэн.

7. Сэкциа шамыч пўтынь парт., совет пашам ончэн виктарэн погышаш нэргэн.

8. Ц. К. Жэноддэл гыч мари ўдырамаш туныктымо, беспарт. конфэр. погаш күлэш нэргэн сэкциашкэ инструкция колдымо.

9. Тўрлэ университэтыш мари шамычым тунэмаш колдымо нэргэн.

10. Мари шамычлан тўрлэ листовкам, сэкциа шамыч пэчэтлэн лукмо нэргэн.

11. Мари пэдтэхникум шамычлан шэфым муаш сэкциа шамычлан шўдымэ.

12. Тўрлэ олаштэ шуко мари кнага шамыч йара кийат, садлан марисэкциа шамычлан погэн йалашкэ шалаташ шўдымэ.

13. Мари коклаштэ кузэ 1905—1917 ийсэ рэволюция лийын, кэчот пашам ыштэн, нимат альэ возылдын огыл. Тидэ нэргэн кызэтак погэн от возо гын, вэсканажэ иёршэш йомэш. Садлан марисэкциа шамычлан тидэ нэргэн погэн журналэш пэчэтлаш Москош колдаш шўдымэ.

14. Кузэ могай пашам ыштышаш нэргэн сэкциа шамычлан возэн колдымо.

Тидэ дэчын посна шуко моло тўрлэ инструкция сэкциалашкэ колдалын.

Марла кнага лукмо нэргэн.

1921 ий дэчын ончыч мари калык коклаштэ тыгай газэт лэктэдышт.

1. Пўрэ олаштэ (Бирск)— „Майак“.

2. Елабугаштэ—„Тул“.

3. Кызыт нинэ газэт огыт лэк. Башрэспубликасэ мари шамычлан шыжым марла газэтым угычын лукташ туналнэна.

Кызыт пўтынь мари калыкклан „У Илыш“ журнал вэлэ Москошто лэктэш.

1922 ийыштэ Морисэкция тыгай жнагам луктын:

1. У Илыш“ журнал—9 номэр, кажныйжэ 1000—1500 гыч.

2) Мэщэряковын—Коопэратив нэргэн, 1500 книшкам.

3. Гуровын 9 канала Совет потынымашын мыландэ нэргэн ыштымэ пунчал мут нэргэн.

4. Сўратан кок плакат: а) „Таза жапыштэ таза чон“, б) „Кумалмэ дэн тунэммэ“—1500 гыч.

5. Листовка „Лудшо мари шамыч—150.“

Вэрласэ сэкция шамыч тыгай жнагам луктыныт. Озанысэ Марисэкция 5 түрлэ тыгыдэ жнагам, чылажэ 2500 книшкам. Пўрэ оласэ Марисэкция—3 түрлэ листовкам. Красноуфимск оласэ марисэкция 1 листовкам—200.

1921 ийыштэ Моско Марисекция тыгай марла жнагам луктын:

1. Горев—Нужна йоар ий—10000 жнагам.

2. Красов-Мо чоло киндым Россиаштэ погалдын.

3. Осинский-Кузэ Россиаштэ киндым погат.

4. „Мари калык“ (нужна ий нэргэн)—листовка.

Вэрлашкэ жнага колдымо.

„У Илыш“ журнал лэкмэ сэмын, вэрласэ сэкция шамычлан колдэн шогымо.

Мари пэртиыйный школылашкэ 4 библиотэка, кажнижэ 85 книшка гыч колдымо.

Николо-Березовка ден Красноуфимск Мари пэдтэхникумлашко 1 библиотэка гыч (41 книшка гыч) колдымо.

Тылзэ йыда адак сэкциалашкэ түрлэ рушла жнага колдэн шогымо. Пытартышлан тыгэ каласаш лийэш. 1922 ийыштэ киндэ сай шочмылан кōра, мари коклаштат **партия, совет, туныктымо, школа пашат**—чылажат ончыко кайаш тўнэпальэ.

Мыланна мари тунэмшэ шамычлан партия, совет, школа пашамадакат чот ончыко колдаш шонэн, уло вий дэнэ пижашна кўлэш.

А. Эшкинин.

Кэчэ йыр портшо шудыр шамыч.

Мэркурий.

Мэркурий шудыр мландэ сэмын Кэчэ йыр 87 кэчэ 23 сагат 15 минутыштэ пёрдын савырна.

Мэркурий моло Кэчэ йыр пёрдшө коклаштэ, Кэчылан пэш чак шудыр. Мэркурий дэн Кэчэ кокла—57 млион километр. Тудын оражэ Мыландэ шот гыч $2\frac{1}{2}$ кана изи. Тудын воштшо покшэчын висэт гын 4750 километр лийэш.

Мэркурий умбалнэ мардэж йу, Мыландэ умбалнысэ дэч күжго. Кэчылан чакшылан көра, тушто Мыландэ шот гыч 10 гана волгыдо, шокшо. Кэчын оражат тужэчын 7 кана кугун койэш.

Мэркурий Кэчэ йыр эрэ ик вэльжэ дэн вэлэ пёрдэш, садлан тудын ик вэльжэ эрэ волгыдо, а вэсыжэ пычкэмыш. Мэркурийым тылзылак кэчэ волгалдара, тудын-ышкэ волгыдыжо укэ.

Мэркурий шудырым йара шинча дэнат ужаш лийэш, тудо пэш чот чолган йула-волгалдэш.

Мэркурий $1\frac{1}{2}$ тылзэ касдэнэ кэчэ шичмаш вэлынэ койэш, $1\frac{1}{2}$ тылзэ эрдэн Кэчэ лэкмэ дэч ончыч койэш. Мэркурийыштэ илыш уло-укэжым тунэмшэ шамыч огыт шинчэ.

Вэнэра.

Касдэнэ-кэчэ шичмэ годем пылпумышто пэш волгыдын ош шудыр йула-тудо Вэнэра шудыр. Кэчэ дэн Вэнэра кокла 108 млион

километр. Тудо кэчэ йыр 224 кэчэ 16 сагат 49 минут 8 сэкудышто пёрдын савурна. Вэнэран оражэ мландэ дэч изишак гына изи.

Вэнэра умбалнэ эрэ пыл коштэш, садлан тудын умбалнэ мотулыжо огэш кой. Тудын ышкэ йыржэ пёрдын савырнымыжат палэ отыл. Астроном шамыч турлын каласат: йужыжо тудын ик вэлжэ велэ койэш, а йужышт кок вэлжат койэш, маныт.

Вэнэран ышкэ волгыдыжо укэ, тудым кэчэ волгалдара, садлан пэш чолган койэш.

М а р с.

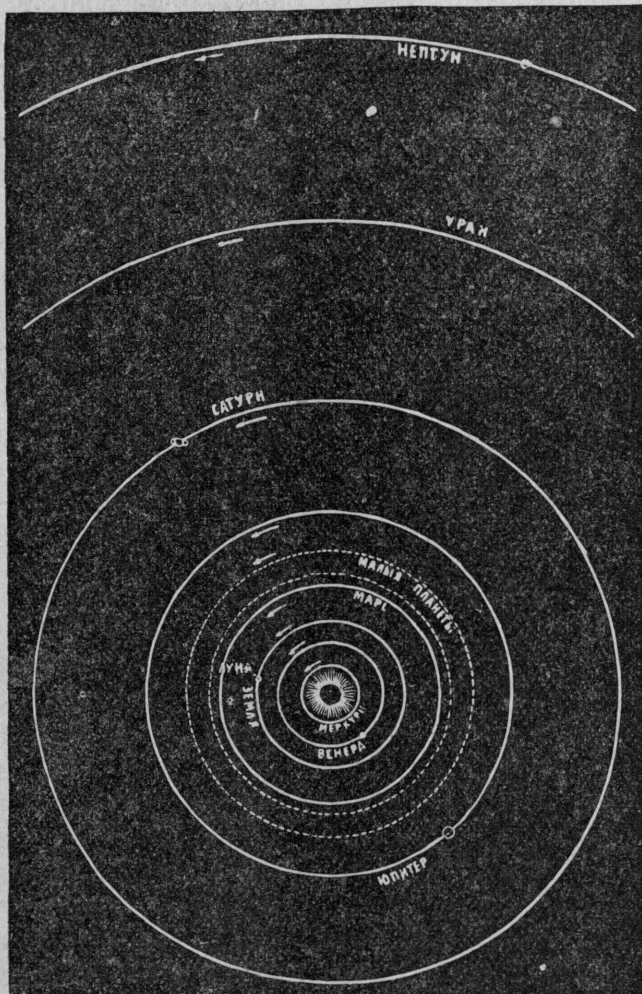
Кэчэ дэн Марс шудыр кокла 226 млион килимэтр. Мыландэ дэн Марс кокла 76 млион километр.

Марс кэчэ йыр 1 ий 321 кэчэ да 22 сагатыштэ (687 кэчыштэ) пёрдын савырна. Кэчэ йыр пёртмыжэ годем тудо ик сэкундаштэ 23 километрым кайа (Мыландэ 30 километрым).

Марсымат тылзылак Кэчэ волгалдара, тудын ышкэ волгыдыжо укэ.

Марс вур сынаң йошкаргын койын волгалдын шога.

Садлан осэк тудым осал, сар кондышо шудыр манын йонгылыш шонэныт. 15 ийыштэ ик кана Марс шудыр Мынандэ дэк 56 млион километр кокла лишылэмэш. Тыгэ чакэмыжэ годем тудым астроном шамыч ончэн тунэмыт.

Кэчэ йыр пөртшө шүдыр шамыч кокла шот.

Марс шудырын оражэ Мыландэ дэчын кок кана изи.

Марс Мыландэ гайэ пешкыдэ ора огыл, садлан тудо Мыландэ шот гыч $9\frac{1}{2}$ кана куштылго.

Марс ышкэ йыржэ 24 сагат 37 минут 24 сэкундаштэ пөрдын савырна.

Марс шүдырыштэ тэлэ дэн кэңэж Мыландэ шот гыч кок кана кужо. Кугу тэлэскоп дэн астроном

шамыч (ончымо пуч) ончымо годым Марс ўмбалнэ—йўт лўвал вэлнэ лум гай ош вэрат койэш. Кэңэж годым ош вэрат кэчэ шыратарымы дэн эркин—эркин изэмэш. Марс ўмбалнэ пыл укэ манаш лийэш, йужгынам гына вўт пар ла вэлэ изиш койын шалана.

Марс ўмбалнэ тэңыз шагал, йужо вэрэ ужаргын койэш, астро-

ном шамыч тудым шурно манын шонат.

Марс ўмбалнэ адак тура—кўнчэн каймэ корэмла койыт.

Иужо корэмжэ 600 километр жужыт, 100 километр лопкыт улыт.

Астроном шамыч нинэ корэмым тусо илышэ айдэмэ кўнчэн улыт манын шонат. Могай айдэмэ тушто ила, тудым нигат огэш шинчэ.

Марыс йыр кок изи шўдыр пўрдыт. Иктыжэ 6 тўжэм километры ордыштэ Марсйыр 7 сагат да 39 минутышто пўрдын савырна, вэсыжэ 20 тўжэм километр Марс деч ўрдыштэ 30 сагат да 18 минутышто Марс йыр пўрдын савырна.

Ю п и т э р

Кэчэ йыр пўртшў (спутники Солнца) шўдыр коклаштэ, Юпитэр эн кугу лийэш. Юпитэр покшэч висэт гын (диамэтр) 140,920 километр, Мыландэ шотгыч 11 кана кужу. Йырым йыржэ 442,500 километр. Мыландэ шотгыч Юпитэр шўдыр ора 1,279 кана кугу.

Юпитэрын оражэ 310 кана Мыланды дэч нэлэ. Юпитэр ўмбалнэ кэч могай ўзгарат Мыландэ шот-2 $\frac{1}{2}$ кана нэлэ.

Юпитэр Кэчэ йыр 12 ийыштэ пўрдын савырна. Юпитэр шўдырын оражэ Мыландэ шотгыч пэш кугу гынат, тудо ышкэ йыржэ 10 сагатыштэ пўрдын савырна.

Кэчы дэн Юпитэр кокла 775 милион километр.

Мыландэ шотгыч Юпитэр дек Кэчэ волгыдо дэн шокшо 7 кана шагал мийа.

Тэлэскоп дэн ончымо годым тудын ўмбалнэ пыл гай койэш.

Юпитэр йўд вошт кэчывал вэлнэ ошын койын волгалт шога.

Астроном шамыч Юпитэр Мыландыла малэн пэнггыдэмын огыл, лапашла шога маныт.

40 кана кугэмдышэ тэлэскоп дэн ончымэгэ Юпитэр тылзэ орагай кугу койэш.

Юпитер йыр 5 тыгыдэ шўдыр пўрдыт. Эн чак шудыржэ 200,000 километры Юпитэр дэч ўрдыштэ, мўндыр шўдыржэ 1,914,000 километр ўрдыштэ.

С а т у р н.

Сатурн дэн Кэчэ кокла 1,421 милион (милиард 421 милион) километр.

Юпитэр дэн Сатурн кокла 646 милион километр. Сатурн Кэчэ йыр 30 ийыштэ ижэ пўрдын савырна.

Мыландэ шотгыч тудо Кэчы дэчын 10 кана мўндырнэ.

Ышкэ йыржэ 10 сагатда 15 минутышто пўрдын савырна.

Сатурн покшэч висэт гын 112,500 километр. Оражэ Мыландэ дэч 719 кана кугу.

Сатурн Мыландэ гай пэнггыдэм малэн огыл, садлан тудо Мыландэ дэч 92 кана вэлэ нэлэ.

Мыландэ шотгыч тушко кэчэ волгыды дэн шокшо 90 кана шагал мийа. Чылтак ўрат тэвэ тиддэчын. Сатурн йыр кугу, лопка кольча гай уло.

Тидэ кольча дэн Сатурн кокла 20,000 километр. Кольчан лопкытшо 284,000 километр, кўжгытшэ 100,000 километр. Тидэ кольча Сатурн йыр пўрдын савырна. Тэлэскоп дэн ончымо годым кольча пэш раш койэш.

Сатурн йыр 8 шыгыдэ тўдыр пўрдыт. Чак шўдыр дэн Сатурн кокла 207,000 километр, мундыржэ 3,964,000 километры. Мундыр шўдыржэ Сатурн йыр 79 сутка да 7 сагат, 54 минутышто пўрдын савырна.

Уран.

Уран шўдырым тэлэскоп дэч посна, эртак шинча дэн ўжаш огэш лий.

Кэчэ дэн Уран кокла 2831 млион километр (2 миллиард 831 млион).

Уран — Мландэ дэч, Вэнэра, Мэркурий, Марс шудыр шамыч дэчын оражэ кугу.

Уран покшэч висэт гын (диаметр) 55,000 километр. (Мыландэ дэч 4 кана кугу). Оражэ Мыландэ дэч 69 кана кугу.

Оражэ Уранын кугу гынат, тудо Мыландылак альэ пэнгыдэмын сгыл. Уран ўмбалнэ йу уло (атмосфера), йужо Мыландэ ўмбалнысэ гайэ огыл.

Уран шўдырым Кэчэ волгалдара, тудо ышкэ йулэн волгалдын огэш шого. Уран Кэчэ йыр 84 ийда 8 кэчыштэ пўрдын савырна.

Кэчэ волгыды дэн шокшо Мыландэ шот гыч 300 кана шагал мийа.

Уран гычын Кэчат 17 кана изин койэш. Уран йыр-Мыландэ йыр Тылзэ пўрдмыла, 4 тыгыдэ шўдыр пўрдыт.

Чак шўдыр (спутник) дэн Уран кокла 196,000 километр, мундыржэ 600,000 километр коклаштэ пўрдэш.

Нэптун.

Кэчэ йыр пўрдын шогышо шудыр коклаштэ, Нэптун шўдыр эн мўндыр. Кэчэ дэн Нэптун кокла 4 миллиард километр угла (Кэчэ ден Мыландэ кокла—140 млион километр) Нэптун Мыландэ дэчын 30 кана мўндўрнэ пўрдэш.

Мыландэ шот гыч Нэптуныш Кэчэ волгыдо дэн шокшо 900 кана шагал мийа.

Нэптун тэлэскоп дэн ончымэкэ вэлэ койэш. Тудын оражэ 55 кана кугу.

Тудым Кэчэ волгалдара, ышкэ волгыдыжо укэ.

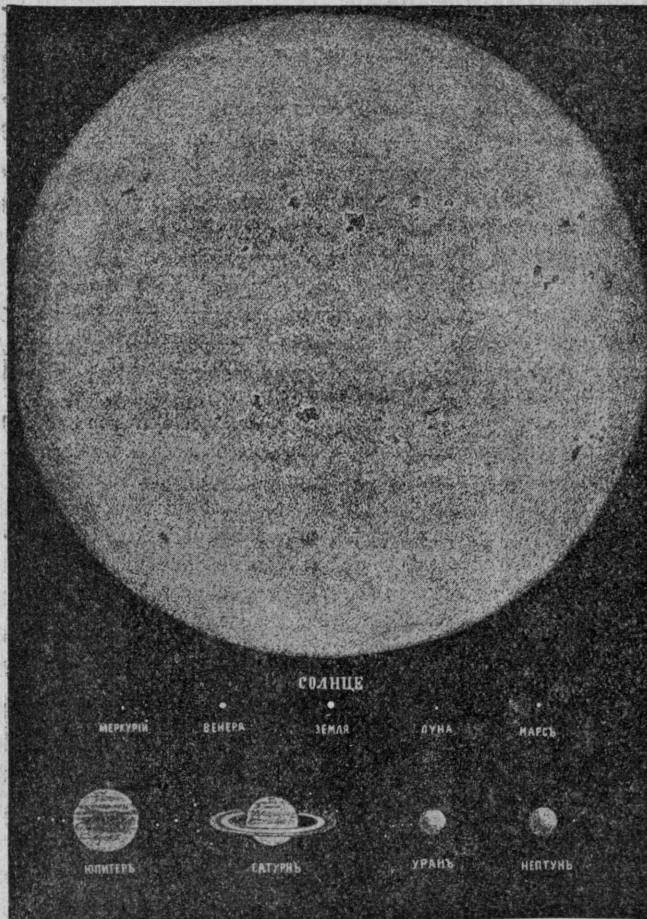
Нэптун Кэчэ йыр 164 ийда 9 тылзыштэ пўрдын савырна. Кэчэ йыр пўрдмыжэ годым Нэптун сэкундылан 5 километрым кайа (Мыландэ 29 $\frac{1}{2}$ километрым кайа) Нэптун йыр ик изи шудыр пўрдэш.

„У Илыш“ журналэш мэ Кэчэ нэргэн и Кэчэ йыр пўрдын шогышо шўдыр тамыч нэргэн гына возышна, нуным рушла „солнечная система“ маныт. Сандалыкыштэ ик солнечная система вэлэ огыл, тыгай система шотдымо шуко.

Сандалыкыштэ Кэчэ дэчын аламынъарэ млион гана кугу шўдыр шамыч улыт.

Кэчэ система дэчын ёрдысэ-чак шудыр „Сириус“. Сириус шўдыр дэн Кэчэ кокла 92 трилион километр лийэш (млион кана млион-трилион лийэк) Адагат Кэчылан чот чак шўдырдэк 40 трилион километр, туддэчын чак укэ.

Сириус шудыр мыландэ дэч Кэчэ кокла шўт гыч 680000 кана мундырнэ. Сириус тунарэ мундырнэ

Кэчэ йыр пөртшө шудыр шамыч^шора шот.

гынат, тудо йудым ноябрь тыл-
зыштэ пэш кугын койын чолгэ
йула.

Тунэмдымэ йын Мыландым [ни-
могай шудыр дэчынат кугэш шот-
ла.

Тошто мари илыш.

Тўн марий калыкын илымыжым *шанчэ* (наука) раш ок шинчэ манаш лийэш. Тудо тўн марий илышыжым огул, варасэ марийынымат альэ раш палэн шуктэн огул.

Мэмнан кугэзынам кас кэчэ йўмалнэ илымышт годым моло калык „меря“, „мери“, „мерь“ маныт улмаш. Тўн марий „мери“ калыкын илымыштым руш кнагаштэ пэш шагал возалдын; моло калыкын кнагаштат укэ манаш лийэш.

IX — XII курымышто илышэ *араб-шамыч*, моло мландысэ йыг шамыч, мэмнан мландыш толын возымаштат *мэмнан марий нэргэнат* изиш возэн улыт. Тудо возымыштат мэмнан дэкэ раш, альэ вик шуун огул.

Ындэ тўн марий илышым возалд кодмо дэч посна, вэс тўкө *шанчэ* (наука) дэнэ кычалаш тўналлычат, тўн марий илышым ижэ шалышт.

Ик коло кумло ий годсэк *шанчэ* марийын илышыжым тошто возымо (летопись) дэч посна — *вуд. курук, йал, ола лум дэнэ* (хорография) *мыландыштэ мумо арвэр дэнэ* (археология), *айдэмэ лулэгэ дэнэ*, калык шамычым тагаштарымэ дэнэ, вуй коркам тагаштарымэ дэнэ, ўп, шинча, йондаш тўс дэнэ (антропология) *йылмэ шинчымэ* (лингвистика) дэнэ кычалэш.

Тидэ каласымэ шамыч: летопись, хорография, археология, антропология, лингвистика манмэ „шанчэ“

(наука) лийыт. Нуно чылажат пыр-ляжэ *историческая география* манмаш лийэш. Тидэ шанчэ (наука) лэкталтмылан, кугу школышто тўнэмаш тўнгалмылан 30 ий чоло вэлэ лийэш.

Мэ тэвэ тидэ у шанчэ полшымо дэнэ шкэнан марий илышым кычалына: изин-изин погэн, чумырэн кугэзэ шамычнан илымыштым ик вэрэш каласынэна.

Хорографические имена альэ? географическая номенклатура манмыжэ марлажэ-вўд (энгэр) йал, ола, курук, корэм лўм шамыч лийыт; Нуным чылажым адак *мыландэ йылмэ* маныт.

Турльö йылмэ шинчышылан мландэ, йыг гайак, чыла каласэн пуа: тэвэ тыштэ ожно тыгай калык илэн, тудын мыландэ пысманжэ (граница) тыжэч тўналын, тужак пыта манэш тудо.

Тудын сэмынак *археология* манмэ шанчыжат (наука) рок йўмалнысэ тошто арвэр дэнэ тошто калыкын илымыжым, пашажым, койшыжым вургэмжым, йўлажым, поянлыкшышым, йорлыкшым палаш туныкта. Моско, Ярослав, Владимир да моло губэрна мландыштэ тўжэм ийаш шўгарым кўнчэн ончэтгын, тэнийсэ марий удырамашын шыркамажым, алгажым, шэргашыжым тўржым да молым муат.

Антропология манмэ шанчэ тошто шўгарыштэ вуй коркам, моло лулэгым, ўпым монь муэш

да,—тэвэ тидэ марий йыҥын вуй коркажэ, тэвэ ўпшат тудын, йужыжым тидэ славян йыҥын, манэш тудо. *Литвистика* манмэ шанчэ вэрла (хорография) лўмым палаш полша. Шинчашда калисэна: Моско вўдлан лўмым, кэ пуэн манын шукэртсэк ўчашат. Иктыжэ фин калык пуэн, вэсыжэ зырьян, кумышыжо марий, альэ одо пуэн, маныт.

Тэвэ тыгэ ўчашымыжым *литвистика* манмэ шанчэ (наука) палаш полша.

Литвистика полшымо дэнэ мэ тыланда „Черемисин“, „меря“ мут шамычым виктарэн каласэн пуэна. Мэмнан калыкын лўмжэ кызыт-марий. Ожно тудым *славян* калык „Меря, мерь“ манын. Кызытат шкэннан калык коклаштак (Козмодем, Васильсурск, Вэтлуга) шкэныштым „мэры, мэр“ маныт.

„Меря, мери, мерь“ мут „мэр“ мут дэнэ ик гайак шокта. „Мерь“ дэнэ Марий ик калык, нунын лўмжат ик лўм. Кастрен, фин профессор, тыгэ каласа: „Марий калык шкэнным ожнат марийак манын, тудым славян калык гына „мери, мерь“ манын.

Мэмнан кугэзына шамыч шкэныштым „марий“ манын коштмыштым, тошто марий *йал*, *эҥэр* лўм гычат ужнына. Ярослав губэрнаштэ Ошмара (ош марий) йал уло; Владимир губ. Марейкино (марийын); Моско губэрнаштэ Тумарово (тумо марий) йал уло; Тверской губ. Чамарово (чий марий) йал; Новгородск. губ. Марлыково (марий лук) йал уло.

Тидэ каласымэ йал, вўд лўмламыштэ *мар*, *марий* шокта. Тыжэч

ужына: ожно мэмнан калык шкэнным мар, марий манын.

Кызыт руш марий калыкым *черемисин*, *черемис* манэш. Черемисин манмэ мут — у мут. Марийым ожно ик калышкэ славянжэ „мери“ манын, вэс калыкжэ „свармыс, черемис, чермыш“, манын улыт.

Черемис манмэ лўмым мыланна Гунн, Болгар, Хозар калык шамыч пуэн улыт. Нинэ калык шамыч Россия мландыш Китай гыч марий калык почэш толын улыт: гунн — II курмо эртымэкэ толын, хозар — VI курмо, Болгар — V курмо эртымжэ.

Марий калыкшэ христос дэч II—III курмо ончыч толын. Нуно марий илымэ мыландыш, Дон вўд дэч, марий калык ўмбака толын улыт. Тэвэ мыланна „свармыс“, „чермыш“ лўмым нуно тыжак пуэн улыт.

Немыч тунэмшэ Иордан воза: „*чудос*, *мерене*, *мордене*, *Сермишанс* (чудь, меря, мордва, черемиса) III курымышто гот (немыч) корольлан йозакым түлэн улыт“. 960 ийыштэ Хозар калыкын кугужажэ Иосиф, —Испания мландыш Абдурахман лўман халифлан „мыланэм *цармис* калык йозакым пуа“, манын возэн.

Суас калык мэмнам кызытат „чирмэш“, „чермис“ манэш; чуваш „свармыс“, „чармыс“ манэш. Нуно коктынат турко тукым калык улыт. „Черемис, свармыс“ мут турко тукым калык йылмыштэ-сар йың, сарысэ тўшка йың манэш.

Сибирисэ Алтай курук дэнэ илышэ суас кызытат салтак тўшкам, сарым—*черик*, *чериг* манэш.

Тудо мутымак турко „*чери*“, Алтай калык „*чери*“, якут „*сари*“, чу-

ваш „сара“, марий „сар“, манэш.

Тыжэч мэ ужына: марий калык ожно сарыш коштын, садлан тудым турка тукум калык „чермис“, „свармис“ (крэдалшэ тўшка) манын лўмдэн, вара славян калыкшэ нунын почэш „черемисин“ манын.

Тўн марийын кырэдалын илымыжым мэ нунын ўзгарышт гыч палэна. X-XI курым дэч ончыч тойымо марий шўгарыштэ эрэ кырэдалмэ (товар, умдо, пикш) ўзгар. „Ўдыр, эргэ, ватэ шамыч шўгарыштат, эрэ кўзэ лэктэш.

Марий калыклан черемис лўм пумо дэч шуко варат, Йул воктэ-

нысэ калык коклаштэ мари калык гай сар ыштышэ, кырэдалшэ ик калыкат лийын огыл. Озан мыландэ нэргэн возышо ик йыг „марий йанлыкым, колым кучэн, сарым ыштэн ила“, манын.

Марий калык шкэ мландыжым, эрыкшым Москосо кугужа власть дэч 300 ий нарэ аралэн, крэдалын илэн.

Озан олам суас дэнэ чыкма марий — рушлан пумо дэч варат, кожла марийжэ руш кугужа дэнэ витлэ ий кырэдалын.

Ф. Егоров. (Мари историажэ гыч)

Кок йолташна укэ лийыч.

Тидэ рэволюциаштэ шуко марий калык коклаштэ паша ыштышэ шамычын кўчык ўмырышт лийэ. 1922 ийыштэ апрэль тылзыштэ мари калыкын кок ырвэзышт укэ лийыч, колэн колтышт. Алэксандр Фэдорович Конаков дэнэ Иван Никитич Ианалов, Мариобластысэ Сэрнур контоныштэ пашам ыштышт. Марий тунымшэ шамыч чыланат А. Ф. Конаковым шинчат. Тудо Купсола йалыштэ, Кукнур вол., Вўрзым уйэздыштэ шочын. Қолмыж годым тудо 35 ийаш вэлэ ыльэ.

Куатлын пашам ышташ тўнгалмэ жапыштэ колэн колтыш. Тудо Ку-

карка учительский сэминарийаштэ тунэмын пытармэнгэ, Конганур 2-классный школышто туныктыш. Варажым Вятка учительский институтыш тунэмаш пурыш.

Тушто тунэмын пытармэнгэ, тудым салтакышкэ нальэч.

Армия гыч пўртылмэнгэ Ронга II ст. школаш, варажым Чарла дэнэ Шэрнур пэдагогический техникумышто туныктыш. Варажым угыч йошкар армияшкэ нальыч. 1921 ийыштэ Шэрнур кантонышто военный комиссарын помошниклан шогыш. 1922 ийын февраль тылзыштэ логар дэн чэрланэн озаныш мийэн толын Шэрнурэш колыш.

Ватыж дэнэ ик ўдыржэ тулык кодыч.

Тэвэ Алэксандыр Фэдоровичын, кучыкын каласымаштэ, ылышыжэ.

Тудо чонжо, шўмжо ушыж дэнэ эрэ марий калыклан полшыш. Тудо ик туныктымы дэн вэльэ ыш ыльэ. Шуко Чарла уйээд дэнэ Вурзым уйээд марий лонгаштэ лэктын, тўрлын калыкым туныкташ толашыш: спэтакльым, концэртым ыштэн, лэкциям лудын, моло сэмынат марийым волгыдо ылышлан туныктыш. А. Ф. марий калыкым мут дэнэ, ойлымо дэнэ гына ыш туныкто. Тудо марий ылыш нэргэнат шуко возэн. Тудын возымыжо марий дэнэ руш газэтэш пэчэтлалдын. Марла возымо пьэсыжат йатыр уло. Кэ тудын пьэсыжым „Пораным“ альэ Йыландам ок шинчэ. „Йыланда“ пьэсым ончымо годым, чыла йынгынат кумыл тодылын, шинча вўдшо йога. Тидэ кок пьэса-дэч посна, адак шуко тудын возымо тистылдымэ (пэчатлыдымэ) пьэсажэ уло. А. Ф. ышкэ колэн гынат, тудын пашажэ кодо.

Вэс йолташна, Иван Никитич Ианалов, Кугу Китнэ йал, Мари-Турэк вол., Шэрнур кантон.

Тудымат марий тўнэмшэ шинчат. Тудо паша ышташ тўналын вэльэ ыльэ: 32 ийаш колыш. 28 ийаш мартэ салтакыштэ (пэршыл) лан шогыш. Октябрский рэволюция годым тудо армияштэ пэш вийан пашам ыштыш. Пэрмь олаштэ Губэрнский войэнно-рэволюционный комитьэтыштэ члэнлан шогэн.

1918 ийын ийун тылызыштыжэ чэрланэн мўнгышкыжэ тольо, йоршэш парэмын ыш кэт.

Армия тыч толын Вўрзым уездыштэ пэршыллан шогыш.

Тудо колмыжо дэчын ончыч Хлебников йалыштэ шогыш. Вяткаштэ мэдицинский—фэршалский, школым тўнэм пытарэн ыльэ. Варажым Пэрмь унивэрситьэтыштэ кок курсым тунэмын лэктэ.

Ўмаштэ тиф-дэнэ чэрланышэ марий дэнэ руш шамычым шуко парэмдыш.

Тидэ парэмдымаш коклаштэ ышкэжат углэн ыш кэт—тиф дэнэ чэрланэн колыш.

Тудо шуко марий почэла мутым (стихотворэнийам) возыш. Иужыжо „Ужара“ газэтыштэ 1919 ийштэ тисталалдын ыльыч. Шукыжо тисталалтдэ кодын. Почэла мут-дэч посна, тудын йатыр (рушла „ода“ сэм) возымаш ыльэ: „Сугыньо памаш“, „Илышэ ватым тоймо“ и моло.

Шужэн чэрланэн йўсланшэ, калыкым утаршаш вэрчын, ышкэнжымат тудо ыш чаманэ.

Пашачэ калыкын властьжэ чоткыдэмжэ манын уло чонышт дэнэ пашам ыштышт. Пытартышыжлан Алэксандр Фэдорович дэнэ Иван Никитичлан каласэна: Чэвэрын, изай шамыч, тэ ышкэ чын корныдам порын эртарэн лэкта. Тэндан калык туныктымо пашадам мэогына мондо.

И. Т. Агачев.

Мари шанчэ Наша клык.

:(Марийское Научное Общество.

Кодшо апрэлын 29-сэ кэчыш-тыжэ Чарлаштэ **Мари Шанчэ Кашаклык** (Марийское Научное Общество) почылто. Тудым мари тунэмшэ йыгмыт почыч. Кызытэш тидэ Кашаклыкышкэ 25 йыг возалтын: 22 мари, 3 руш. Кашаклыкын Вуйвэрышкыжэ сайлалдыч: Романов И. Е., Кунаев П. М. (руш), Васильев В. М., Егоров Ф. Е., Чавайн С. Г.

Умбакыжэ тидэ кашаклыкышмоло шанчэ пашам ыштышымыт пурэн кэртыт. Пураш шонышо йыгмыт Кашаклыкын Вуйвэрышкыжэ сирмашым пуат, ышкэныштын ыштымэ пашаштым ончыктат.

Тидэ Кашаклыкын 4 пөлкажэ лийэш.

1. Калыкын (мари к.) погылыкшым, аныклыкшым тунэмшэ (отдел экономических наук).

2. Тошто дэнэ кызытсэ мари ылыш нэргэн тунэмшэ (отдел Историко-Этнографический).

3. Мари калыкын модышыжым, муржым, түржым (түрлэмжым) тунэмшэ (отдел Искусств).

4. Мыландэ умбалнысэ ылышым тунэмшэ (отдел биологических наук).

Вара молан күлэш тидэ Кашаклык?

Мари калыклан автономии облыс почылтмэштэ, Мари ылышым

төрлаташ, сайэмдаш тунгалаш күлэш. Мари калык кызыт тўлыжгө калык.

„Истори“ манмэ шанчэ тыгэ ойла: ожно Мари калык тыгай огыл улмаш куатлэ калык улмыш, манэш.

Ожно куатлэ улмаш гын, молан тудо кызыт тўлыжгэн ила? Кузэ тудым адак куатлым ыштыман? Кузэ мари калыкым капшыгэ, ушыжгэ пэнгыдым, чаплым, йытырам ыштыман?

Тидэ пашам сырви сорвы ыш-таш ок лий. Тидэ пашалан тунгалмэ дэнын ончыч, мари калыкым йырваш ыглэн налын тунэмаш күлэш: тошто ылышыжымат, кызытсэ ылышыжыма, тудын ылымэ вэржымат, кочмо-йумыжымат...

Тидым кэ ыштэн кэтэш? Мариын тунэмшэ йыгмыт дэнэ адак, вэс калык гыч лэкшэ, марилан пурым шонышо йыгмыт. Нунат тидым посна-посна ыштэн огыт кэт. Кашакыш ушнэн вэлэ ыштэн кэтыт. Ышкэдак ок лий гын, кашакын лиэш.

Чыла мариын ушан икшывыжэ-влак, чыла марилан пуры шонышымыт. Мари Шанчэ Кашаклыклан полшыза, тудын коклашкыжэ шанчэ паша ышташ толза!

С. Чавайн.

(„Иошкар Кэчэ“ газет гыч).

„Увэр“.

31 октябрьыштэ Совэт Народных Комиссаров 10 ийлан Государственный выигрышный займым“ (модын налмэ-лотерея шот) лукто. Займым 100 мليون шөртнө тэнгэшим лукмо. Тидэ займым республика 1932 ий 1 декабрьлан тұлэн пытара.

Билет 5-25 шөртнө тэнгэаш лийыт. Билэтан йыңлан банк ийлан 5% шөртнө тэнгэ ак дэн тұла.

Тураш толшо йын, 5 тэнгэаш билэт дэн 100-50-25-10-5-1 тўжэм шөртнө тэнгэм альэ 100-50-20 тэнгэм налын кэтэш. Модаш (розыгрыш) 1923 ий майлан тўналыч; варажым кажни ийын кок кана.

Билэтым Госбанкыштэ, адак Госбанкыштэ, адак Госбанкын отдалэниаштэ налаш лийэш.

Россиаштэ мызарэ имнэ уло.

Сар тўналмэ дэчын ончын, Россиа виси имнэ, нигуштат укэ ыльэ. 1914 ийыштэ Россиа коргыштэ 35

мليون имнэ ыльэ. Кызыт пашазэ имнэ Росаштэ 12 мليون. Украинаштэ 3 мليون 300 тўжэм кодын. Тошто шот гыч Киргиз мландыштэ 60% кодын, Украинаштэ—70%, Кавказыштэ 73% Самара губэрнаштэ 974,133 имныштэ 180,847 кодын, Саратов губэрнаштэ 627,104 имныштэ 226000 кодын, Уфа губэрнаштэ 848,907 216000 имнэ кодын.

Ноопэратив шарла.

Сар тўналмэ дэчыч ончыч Россиаштэ 11400 потрэбитэльски (йамдэ сату ужалымэ) ушэм, 1'650,000 члэн ыльыч.

1917 ийыштэ 35, 000 ушэм 11 мليون члэн ыльыч, 1919 ийыштэ—53,000 ушэм 18¹/₂ мليون члэн.

Кызыт Россиаштэ 98 губэрна, область, 739 район ушэм, 245,600 йал, оласэ потрэбит. общества ушэм, 89 шолдыра—кўртнө корно пашазэ ушэм уло.

Школа нэргэн.

Школа калыкым волгыдо корныш луктэш, ттуныкта.

Тунэмдымэ йың-пычкэмыштэ илымыла ила.

Пўтынь школам казна кызыт кучэн огэш кэт, садлан школам калыклан кучаш вэрэштэш. Школа паша тошто шот гыч кызыт тыгай.

2 ступень школаштэ 1921 ийыштэ 347,340 нын тунэныт, 1922 ийыштэ 401,907 тунэмыт. Казна шкэ оксажэ дэн—36,1% школам куча 48,5% учитэльым 38,6% тунэмшым. Калык куча—63,9% школам, 51,5% учитэльым, 61,4 тунэмшым.

	1911 ий.	1920 ий.	1922 ий.
Школа	22322	30000	23805
Учитэль	32969	70000	48166
Тунэмшэ	1354099	2250000	1636257

Мари область гыч.

Москошто Чарла гыч 22 майыштэ тагай тэлэграм налмэ: „Майын 18-шэ кэчыштэ йўдым Чарласэ Центральная библиотека йўлыш. Пожар дэч утараш нимомат ыш лий—12 тўжэм шэргакан кнага шамыч иктэ кодтэ йўлэн пытышт“.

Тыгай библиотекама угыч икта-

жэ 5 ий погаш кўлэш. Кызытсэ окса дэн шотлэт гын—2,000 миллиард тэштгэш йўлэн.

Пўтынэ Чарла ола кугу библиотека дэч посна кодо. Мари калык дэн Москосо учрэждэниа шамыч полшыдэгэчэ тыгайак библиотэкам угыч ышташ огэш лий.

Павел Петрович Глезденев.

29 майыштэ Наркомпросысо Марибюро Вятка гыч тыгай тэлэграмм налын: 28 майыштэ Вятка олаштэ Павел Петрович Глезденев колыш. Павел Петровичым пўтынэ тунэмшэ мари калык шинча.

Ожно тудо поп лан шогыш. Рэволюция лиймэ дэчын вара поп гыч лэктын эртак мари калык туныктымо пашам ыштыш.

Марш Бюро шўдымэ почэш Вяткаш мари пэдтэхникумым шыжым почаш манын, пашам пэш

ыштыш. Вятски общэства красведениаштэ, адак Институт Просвещениаштэ учоный сэкрэтарьлан шогыш.

Павэл Петрович пэш ныжылгэ йынг ыльэ.

Тудо Вятка губэрна мари шамычлан школа почмо нэргэн шуко пашам ыштыш.

Мари тунэмшэ шамыч коклаштэ тудо учоный йынг ыльэ. Тэнэй тудо йёршөш Мариобластышкэ

паша ышташ мийнэжэ ыльэ. Тудо тыгай кнагам возэн: 1) Мари букварьым, 2) Кузэ мари йылмым школышто туныкташ, 3) Мари йылмым вэс фин калык йылмы дэн

тагаштарэн палымым, 4) Мужэдшэ—марла пьэса, 5) Мыландэ паша нэргэн, 6) Удмурт, (вотяк) калык йылмэ грамматикам и моло кнага шамычым.

Рэдация гыч „У ИЛЫШ“ журналым альэ маркэ окса дэч посна колдэн шогышна. Ончыкшо йара колдэн шогэн огына кэт. Журналым налаш шонышо оксам колдыза. Тидэ номырын акшэ 10 тэнгэ. Оксам тыгай адрес дэн колтыза:

Москва, Воздвиженка 9, ком. 12, Марисекция при ЦКРКП (б).

Редактор **А. ЭШНИНН.**

